

Књижевно дело Бертолта Брехта бави се Будом и Лао Цеом, Сократом и Емпедоклом, Александром Македонским и Цезаром, конквистадором Кортесом и физичарем Галилејем исто колико и неким — сме ли се рећи: измишљеним? — пристанишним носачем, војном крчмарциом, уличним сецикесом или трговцем пиринчем; време о коме Брехт пише је време Сократове Хеладе и Лукулова Рима, италијански и польски седамнаesti век, дани Парискe комуне и године стварања колхоза у кавкаским селима; радња његових драма дешава се у Кини и Енглеској, Индији и Финској, Италији и Русији. Па, ипак, није нимало нетачно кад књижевник и издавач Брехтових *Сабраних дела* Петер Зуркамп каже како „Брехт у песми и драми од 1918. пише историју немачког народа“. Не само зато, разуме се, што су друге Брехтове песме и драме везане за Немачку, него, пре свега, зато што Брехт, ма у који просторни и временски амбијент сместио своје јунаке и радњу својих позоришних комада, увек расправља о времену и друштву које му је „било дато на земљи“ и увек се обраћа, пре него другима, читаоцу који га чита на његовом језику.

Само, разуме се, пишући у песми и драми „историју немачког народа“ — најзначајније, судбоносне догађаје из те историје — Брехт је, неизбежно, писао и историју Европе (и света, који је тада још „евроцентричан“) у првој половини двадесетог века: судбина Немачке и „остале“ Европе тако је испреплетена да све оно што се у једној дешавало, тицало се друге. Географски у средишту Европе и у непосредном суседству са свим другим европским империјалистичким силама (Француском, Енглеском, Русијом, Аустроугарском, Италијом), Немачка је неизбежно била учесник у судбоносним кретањима и догађањима у првој

половини века: у развијању науке и технологије, умногостручавању индустријске производње, у освајању и преотимању извора сировина и тржишта, у прекрајању граница држава и народа — све то у бурном раздобљу које обележавају први светски рат, октобарска револуција, распадање држава и стварање нових, померање граница, светска економска криза, немири и буне, јачање социјалистичког покрета, продор фашизма, други светски рат, нови опасни заплети и затегнутост у светским размерима, стварање моћних војно-политичких блокова, почетак распада колонијалног система. Свет је у то време добио електрично светло и моћне моторе, аутомобил и авион, радио и филм, антибиотике — и ново страховито разорно оружје, атомску бомбу. Немачка песникиња Марија Лујза Кашниц, Брехтова вршњакиња, овако ће то исказати:

*А брзо време беше моје време.
Ко на свет дође коњ'ма вучен,
У свемирском га напусти броду.
Коме је Аладинова чаробна лампа
На читанку сјала,
Тај у светлости рефлектора
Одгонета своје старости стих.*

*Преконоћ је грађена
Кућа с хиљаду прозора
На Хадсону, на Мајни,
На обалама Босфора,
И нешто што може да је претвори у прах
Преконоћ.*

Брехт је савременик тога „брзог времена“; интензивно, животом и будном мишљу, делио је његову судбину. Рођен 1898. у Немачкој, у Аугзбургу, имао је шеснаест година кад је избио први светски рат, деветнаест кад је мобилисан и кад је, као санитетски војник на служби у војној болници, сагледао другу, мрачну страну „славних победа“ (рањени и унакажени војници на брзину су „залечивани“ и одмах враћани на фронт), двадесет и једну кад је и сам учествовао у револуционарним

акцијама у Баварској, двадесет и пет кад је доживео први покушај нациста да се пучем докопају власти и стигао на њихову „црну листу“, тридесет и пет кад је, чим су нацисти преузели власт у Немачкој, морао да емигрира, тридесет и седам кад му је одузето држављанство а књиге му спаљене на ломачи у Немачкој. Од 1933. повлачио се, корак по корак, „мењајући земље чешће но ципеле“, пред нацистичким армијама које су освајале једну по једну европску земљу: после Прага, Беча, Цириха и Париза доспео је у Данску, уочи немачке инвазије на ту земљу прешао у Шведску, одатле, поново угрожен, одселио се у Финску и најзад, преко Совјетског Савеза (који су Немци напали неколико дана пошто је Брехт кренуо из Владивостока према Америци), стигао у Сједињене Америчке Државе; пуних петнаест година, сред ратних погрома и хаоса првих послератних година, провео је као изгнаник, без отаџбине, лишен своје публике, пишући у глувој самоћи, без одјека. А кад је већ требало да су и за њега, са сломом нацизма и завршетком рата, све недаће прошлое, сустигле су га нове: није га мимоишла безумна антикомунистичка хајка која се у САД дигла као израз „хладног рата“, а кад се склонио у Европу, дugo није могао да нађе трајно станиште, све док се, тек 1948, није коначно насељио у источном делу Немачке, у данашњој Немачкој Демократској Републици, где је дошао и до „свог“ позоришта (чувени Берлински ансамбл), у коме је могао да приказује драме које је писао у изгнanstvu, и до публике која ће га читати на језику којим је писао. Па и то решење — једино које му је стајало на располагању — није било коначно избављење од недаћа које су га пратиле: имао је да живи и ради у сенци ждановизма, стаљинистичког, догматског концепта културе, који му је подсецао крила, и коме се одупирао, до краја живота, лукавствима којима су га научиле године његове дуге и готово увек илегалне борбе за своја хуманистичка, демократска марксистичка опредељења.

У хладном, немилосрдном свету песама Брехтове младости владају грубост и безобзирност, неосетљивост и мржња. Кроз његове ране стихове и драме пролазе пустахије и пијанице, чедоморке и

гусари, пустолови и убице — отуђени људи у отуђеном свету. Чега год се, у својој незаситој глади, велики асоцијалац Баал такне — осуђено је на пропаст; у песмама труну старе једрењаче, гусари оном ко им падне руку хладнокрвно стежу грло „кô морнарски што вежу чвор“, козачки атаман, за казну везан за леђа дивљег коња који с њим слепо јури у бескрајну степу, чека спасење; смрт, лешеви заведених девојака нехајно пливају низ воду, млади Јакоб Алфелбек убија оца и мајку, а малолетна Марија Фарар, „невенчана а мати“, своје тек рођено дете — све је пропаст и бродолом, и наде на видику нема.

Рана Брехтова поезија, сликовита, понесена, „густа“, писана изражајним, осебујним, моћним језиком у коме су чудесно стопљене разнородне дикције (језик псалама, локални баварски дијалект, речник популарних вашарских песмица, градски жаргон, туђице, лексика песника који су на њега утицали, све самих песника јаке речи и жестоког акцента — Вијона, Киплинга, Витмена, Рембоа), по својој тематици, својим јунацима и свом изразу у суштини је, пре свега, антиграђанска: она слика и, сликајући га, пориче свет пљачке и мржње, свет „великог нереда“ — што је Брехтова реч за капитализам. Човек у том свету је човеку, готово без изузетка, вук. Друштво је осуђено на пропаст, а песник га у његовом пропадању прати докраја. Нема излаза ни наде; у пропаст иду и људи и све што су они створили, а када, најзад, нестану, неће се појавити ништа боље:

*Од свих градова остаће: онај што кроз њих прође,
ветар!
Ждероњу весели кућа: прâзни је жедно.
Знамо да смо привремени житељи света,
А да после нас неће доћи ништа помена вредно.*

Нихилизам који се, тако, пробија кроз Брехтово рано дело, анархоидна побуна која се ори са страница прве његове лирске књиге (*Домаће проповеди*) и одјекује с позорнице на којој се, мањом уз јавни скандал, играју његове прве драме (*Баал*, *Добоши у ноћи*, *У цунгли градова*, *Човек је човек* — све до *Опере за три гроша* и *Успона и пада*

града Махагонија), очајнички је израз одбаџивања, неприхватања тадашње немачке стварности. Пораз у рату, тешки услови мира, губитак територија које је Немачка пре тога била отела Француској, француска окупација Рурске области, економска беда, армије незапослених, највиша стопа инфлације у историји, глад и немири и крваве репресије после побуна, хаос и дезоријентација на духовном плану — све то немачку ситуацију, у првим годинама после првог светског рата, чини мрачном, безнадном.

У општу, неартикулисану буку која се диже свуда у друштву утапа се, са својим крицима очајања и гнева, нихилистичка и анархоидна пе-сничка побуна. Последња значајна немачка књижевна школа, експресионизам — који је настао као израз стања у друштву уочи првог светског рата — немоћан је да одговори на питања времена: антиграђанска по свом карактеру, његова побуна је ипак „побуна само на папиру“ (М. Крлежа), неодређена и нејасна, која никог и ништа не може да покрене. Не успевајући да проговори језиком који би умео нешто да саопшти времену које тражи одговоре, експресионизам се гаси. На његовим остатцима, у узварелом и хаотичном кретању у немачком послератном друштву јављају се нове струје које, јасније усмерене, ближе пролетаријату, покушавају да нађу израз за своју епоху, да буду глас радничке класе у судбоносним опредељењима Немачке, која стоји пред дилемом — социјализам или капитализам.

Оно што ће одредити даљу судбину Немачке (и с њом Европе и света), и даљу судбину човека и писца Брехта, одиграва се у бази немачког друштва. У његовом крилу се све оштрије супротстављају две антагонистичке струје — социјалистичка, која црпе своје снаге у борби радничке класе за свој опстанак и за своју власт, и фашистичка, која расте као брана социјализму, као средство којим немачка крупна буржоазија, заплашена револуционарним врењем, тежи да задржи успон социјалистичког, пре свега, комунистичког покрета. Нацисти, предвођени Адолфом Хитлером, из почетка доиста служе само за сузбијање социјалистичког покрета, гушење револуционарних република већа,

за разбијање радничких штрајкова, за систематски противудар на сваку акцију радничке класе и њених синдиката, па и сваког демократског покрета у земљи. Али то „средство“ борбе којим је крупна буржоазија мислила да се послужи као својом „ударном песницима“ брзо се, добивши почетни замах, претворило у самосталну снагу. Нацизм је у дослуху с крупном буржоазијом, али је већ способан да — окупљајући све више фанатичних присталица из разнородних десничарских, националистичких, реакционарних кругова — постави сопствену кандидатуру за власт у Немачкој. Разрадивши свој програм заснован на крајњем национализму, реваншизаму, антилиберализму, антисемитизму, нацисти су за своју борбу против социјалистичких снага, пре свега, комунизма, окупили широке слојеве дезоријентисаних малограђана и декласираних елемената. Покрет немачких фашиста, фактички већ организован војнички и спреман за преузимање власти, добија нов полет у време кад је Немачка, после релативне привредне стабилизације, поново била до темеља уздрмана избијањем светске економске кризе крајем тридесетих година; на таласу нездовољства и несигурности, изазваним кризом, нацисти су се вртоглавом брзином попели на власт, остварили најкрвавију диктатуру у историји и изазвали највећу катастрофу коју је човечанство икад доживело.

У драматичним кретањима у немачком друштву која су довела до тог кобног исхода, свако ко је хтео да се оријентише у невремену морао је покушати да сагледа механизам и склоп друштвених снага које делују. Брехт, млади гневни писац, већ овенчан славом (1923. добио је за драму *Добоши у ноћи* веома цењену Клајстову награду), покушава да се сам разабере у хаосу око себе. Сину имућних родитеља који су га „подучили вештини заповедања“, нису му се, „кад се осврнуо око себе“, свидели људи његове класе. У песми *Прогнан с разлогом*, он једноставно каже: „И ја напустих своју класу и придржих се малим људима.“ Тај лаконски песнички исказ има овакав свој прозни израз:

„Кад сам већ годинама био писац на гласу, још ништа нисам знао о политици нити сам икада

видео какву књигу и чланак од Маркса или о Марксу. Био сам већ написао четири драме и једну оперу, које су извођене у многим позориштима, добијао сам књижевне награде, а кад би о нечем били анкетирани прогресивни духови, често се ту могло прочитати и моје име. А ја још нисам разумевао ни азбуку политике и о томе како су уређени јавни послови у мојој земљи нисам имао нимало више појма но било који мали сељак на неком забаченом салашу (...). Године 1919. био сам члан војничког већа (војничка и радничка већа била су образована у време револуционарних врења у Баварској — прим. прев.) и ступио сам у Независну социјалдемократску партију Немачке. Али тада, ушавши у књижевност, нисам превазилазио прилично нихилистичку критику грађанској друштва. Чак ме ни велики Ејзенштейнови филмови, који су деловали изванредно снажно, ни прве Пискаторове позоришне представе, којима се нисам ништа мање дивио, нису побудили на проучавање марксизма. Можда је разлог за то било моје природнонаучно претходно образовање (неколико година сам студирао медицину), које ме је чинило имуним на утицаје с емоционалне стране. Онда ми је помогла нека врста несрћног случаја на раду. За један позоришни комад била ми је као позадина збивања потребна чикашка житна берза. Мислио сам да ћу, распитујући се код специјалиста и практичара, моћи да брзо прибавим потребна обавештења. Али није било тако. Нико, ни неколицина познатих економских писаца ни пословни људи — ради једног сензала који је целог свог века радио на чикашкој берзи путовао сам из Берлина у Беч — нико није умео да ми довољно објасни збивања на житној берзи. Стекао сам утисак да су та збивања просто-напросто необјашњива, то јест да разум не може да их схвати, а то опет значи да су, једноставно, неразумна. Начин на који се жито дели свету био је просто-напросто несхвательив. Са сваког становишта, изузев становишта шачице шпекуланата, та житна тржиšница није била ништа друго до калуга. Планирану драму нисам написао, уместо тога почeo сам да читам Маркса, и тек тада сам читao Маркса. Тек тада су моја сопствена разбацина практична искуства и утисци постали *занист* живи.“

„Неред“ у свету није му више лично на природну катастрофу; почeo је да схвата структуру и механизам капиталистичког система, и определио се, дефинитивно, за марксизам, као човек и као уметник. Још 1926. Брехт је у пуном смисли речи обема ногама у свом анархоидном стваралачком периоду. Те године он сам режира своју прву драму, *Баала*, а из штампе излази и прва његова збирка стихова, *Целине проповеди* (то су, у ствари, *Домаће проповеди* из којих је издавач, под притиском реакционарних акционара, избацио *Легенду о мртвом војнику*) — дела пре свих других карактеристична за њего-во рано стваралаштво. Те исте године, међутим, Брехт већ похађа курс дијалектичког материјализма, приближава се револуционарном радничком покрету, пише своје прве песме с револуционарном пролетерском проблематиком (*Угаљ за Мајка и Осам хиљада сиромаха долазе пред град*), „постају му страни... самотњаштво, издавање из друштва, безизлазно бекство у природу и бесмислена борба за егзистенцију“ његових дотадашњих јунака, асоцијалаца из прве фазе његовог стваралаштва. А следеће две године, означене *Олером за три гроша* и *Успоном и падом града Махагонија*, већ су и године првог написа о епском позоришту — Брехтовој основној иновацији у позоришној уметности — и године припремања „поучних комада“ који ће, заредом, бити изведени 1929. и 1930. године, већ у предвечерје доласка нациста на власт.

Нови политички и књижевни ангажман донео је битну промену у Брехтовом уметничком изразу: сад, кад је и својом уметношћу хтео да утиче на кретања у друштву у дужу свог друштвеног опредељења, тражио је нова, непосреднија, „објективнија“ изражajна средства. Он је јасно видео да предстоји борба на живот и смрт са чудовишним поретком који се припремао у крилу Немачке; зато у једној песми саопштава да — „искључиво због све већег нереда у нашим градовима класне борбе“ — не жeli више да у својим песмама говори о лукама, снегу на крововима, женама, миришу зрелих јабука, путеним осећајима, дакле „о свему ономе што човека чини потпуним и човечним“ — одсад ћe, каже, говорити „само о нереду“ и зато бити „једностран, сув, уплетен у послове политике

и сувопарни „недостојни“ речник дијалектичке економије“. Брехту су поза и патос, кинђурење и прециозност били страни и раније. Тезу о „уметности ради уметности“ одувек је сматрао бесмисленом, а књижевност сачињену од „љупких слика и миришљавих речи“ слабашном. Али му се и његов бујни израз из прве стваралачке фазе не чини више прикладан; улазећи у нов животни и књижевни ангажман, Брехт — у поезији и драми подједнако — налази нов, уздржан, „објективан“ тон. Код њега ни раније није било мутних места и замагљених осећања, оних „полутонова“ које изазивају сумрачни угођаји — непрозирна магла, мокра кишна завеса, бледа аветна месечина; Брехт је и у свом „бујном“ периоду био писац јасног израза. Сад је, међутим, из своје поезије и драме уклањао сваки „украс“, чак — како сам каже — „сваку необичну реч“. Желео је да елиминише све што одвраћа пажњу читаоца или гледаоца од битног, све што га „ульљује“, све што није непосредно саопштавање. Швајцарски драмски писац и романијер Макс Фриш, с којим се Брехт дружио непосредно по свом повратку из САД у Европу, оставио је у свом *Дневнику забелешку* о томе како је Брехт њему и другим пријатељима читao своју знамениту песму *Рођенима после нас*; зато што описани Брехтов начин читања сликовито и тачно карактерише нови тон Брехтове поезије из времена уочи другог светског рата, Фришова забелешка има вредност карактеризације Брехтовог лирског израза. Брехт је, по Фришу, ову своју песму читao „снебивљиво, стрпљиво, нимало дружчији него пре или после читања, тихо, не мењајући свој дијалектални тон, готово шапућући, али јасно и тачно нарочито у ритму, на изглед без наглашавања, природно, показујући речи као што се показују облуци, тканине или друге ствари које треба да говоре саме за себе; с држањем човека који је, пушћеши своју цигару, присиљен да прочита текст просто зато што тај текст нема свако у руци; отприлике као што се чита писмо: с а о п ш т а в а ј у ћ и“ . . .

Одиста, потреба да једноставно, стрпљиво саопштава „произвела“ је онај смирен, дисциплинован, шкrt израз, у песми и драми, који је

В. Мушг назвао „самоубиљачком аскезом“. Брехту је пре свега до тога да читаоцу и гледаоцу предочи праву слику „градова класне борбе“: он већ слути да ће се у „великом нереду“ зачети чудовишни поредак, и хоће да свог читаоца упозори, да не би оно што се тобож „природно“ дешава заиста и сматрао природним. Још пре него што је нацизам приграбио власт, Брехт својим читаоцима пише као да се обраћа илегалним борцима (циклус песама *Из Читанке за становнике градова*); са сличним намерама писани су и његови „поучни комади“ из истог времена (*Баденски поучни комад о сагласности*, *Онај што каже да и Онај што каже не*, *Предузета мера*, *Изузејак и правило*, *Буђоглави и шиљоглави*). У тим текстовима доиста има схематичног; Брехту је претила опасност да подлегне дидактици, или се тако чинило. Није подлегао; нису то дозвољавали ни његова жива, дијалектичка мисао, ни његова способност да, пре свега, прати „живог“ човека, човека у егзистенцијалној ситуацији, у друштвеном, у историјском невремену. У раном стваралаштву, само, његови јунаци — Јакоб Апфелбек, Марија Фарар, Мазепа, гусари, личности из његових првих драма — жртве су неке слепе силе, жртве природе која са човеком не саучествује, напротив; или, каткад, и жртве друштва, али друштва које, неспознато, изгледа такође као слепа, природна сила. Сад, и кад су, још једном, жртве, његови јунаци, од Ане Фирлинг („Мајке Храбрости“) и Галилеја у невремену седамнаестог века до чувара пруге Мајка Мак Која или Швејка „прекомандованог“ на стаљинградско боиште, у невремену двадесетог века, нису више жртве невидљивих, нејасних, природних сила: њихова страдања су неприродна, за њихове удесе крив је поредак у коме човек човеку није друг, свет у коме нема, у коме не може бити љубазности (то јест, по Брехту, саучествовања, нежне пажње, љубави, другарства). У раној песми *О љубазности овог света*, врхунац љубазности којој човек може да се нада јесте да га, кад се роди, мајка повије у пелене, да му, кад дође време да прохода, отац пружи руку да му помогне, и да му, кад умре, неко баци прегршт земље на гроб. Доцније, с новим сазнањем да је одсуство „љубазности“ у свету израз друштве-

ног система и да љубазности неће ни бити док се поредак не промени, Брехт у песми *Шта вреди доброта већ* говори о људској срећи као проблему друштвених односа:

*Уместо да будете само добри, потрудите се
Да створите стање које омогућава доброту, још
боље:*

Које је чини излишном!

*Уместо да само будете слободни, потрудите се
Да створите стање које ослобађа све,
Па чак и љубав према слободи
Чини излишном.*

Три мале „љубазности“ из песме *О љубазности овог света* чине, по Валтеру Бенјамину, „минимални програм човечности“; песма *Шта вреди доброта већ* излаже максимални програм човечности. Док се у Брехтовом раном стваралачком периоду „љубазност“ јавља као неостварен, неостварив сан, тек где где пробијајући се кроз песникову нехајну позу и цинични смешак као пропламсај нежног осећања, пажње и другарства, у каснијем периоду она је у основи његовог дела које постаје умније и хуманије, у коме доследност друштвеног и политичког става не потире способност разумевања и благородност осећања.

Брехт од почетка мисли да уметност има значајну улогу у успостављању болјег света. У раном тексту *Лирика као израз*, он је истицдао како човек читајући песму постаје „бољи, способнији да ужива и да тананије осећа“, а то ће се „било како и било када и било где и показати“ — поставши, дакле, „бољи“, читалац ће бити „бољи“ и у свом деловању у друштву. Ту — веома упрошћену — теорију о утицају уметности на човека као друштвено биће Брехт ће, поготово од времена свог обраћања марксизму, непрекидно развијати у теоријском виду и — већ развијену — примењивати у свом стваралаштву, и у лирици и у драми.

Објашњавајући, у једном значајном теоријском напису, своје опредељење за поезију „без риме и правилног ритма“, Брехт је — полазећи од тезе да је читалац кога песник има у виду трезвени, будни, делатни, дакле, „продуктивни“ читалац — укази-

вао на то да правилни ритам, оно благо, мелодично „жуборење“ стихова, паралише свест и успављује мисао, што значи да правилни, успављујући ритам „пре ствара асоцијације неголи праве мисли“; напротив, „при неправилним ритмовима мисли пре добијају сопствене емоционалне форме које им одговарају“. Сврха и циљ драме и позоришне представе, такође, не би смело бити стварање илузија, успављивање и демобилизација гледаоца; гледалац никако не треба да се на представи „иживи“, идентификујући се са јунаком комада и проживљавајући с њим, некритички, његов удес; напротив, права „намера“ драме и позоришне представе мора бити „производња“ делатног гледаоца: приказујући свет као променљив, драма треба да гледаоца учини својим саучесником који трезвено, критички прати збивање на сцени и оцењује ситуације које му приказују глумци, да би доцније, у животу, сам разрешавао проблеме које треба да решава. У епилогу драме *Добри створ из Сечуана*, то Брехтово схватање драмске уметности изражава глумац који излази пред завесу, „признаје“ публици да завршетак комада који је управо видела „није прави крај“, да они, глумци, нису умели да нађу право решење, па тражи од гледалаца да сами, у животу, „допишу“ комад — јер мора да постоји бољи крај од оног који су управо видели:

*Једини је излаз из ове дилеме
Да размислите и сами, на време,
Како помоћи доброме човеку
Да и он буде срећан у свом веку.
Цењена публико, сама бирај крај!
Мора да има неки добар, знај!*

У тексту *Забавно позориште или поучно позориште*, Брехт је и схематски представио разлику између старог, традиционалног, „аристотеловског“ позоришта, и оног за које се он залаже, епског позоришта. Док прво, на пример, увлачи гледаоца у радњу и тако исцрпе његов активитет, друго га чини посматрачем и буди његов активитет; док му прво омогућава осећања, друго изнуђује од њега одлуке; док му прво пружа доживљај, друго му

пружа знање; док прво делује сугестијом, друго делује аргументима; док прво претпоставља да је човек непроменљив, друго гледа човека као променљивог и способног да и сам мења; и тако даље. Да би још јасније приказао разлику између та два позоришна облика, он је њихово деловање илустровао унутрашњим монологом гледаоца, овако:

Гледалац драмског позоришта каже: — Да, и ја сам ово овако доживео. — Такав сам и ја. — Ово је сасвим природно. — Увек ће овако бити. — Патња овог човека ме потреса, јер за њега нема излаза. — Ово је велика уметност: ово је све само по себи разумљиво. — Плачем с онима што плачу, смејем се с онима што смеју.

Гледалац епског позоришта каже: — Не бих ни помислио да је то овако. — То се не сме овако радити. — Ово је сасвим необично, готово да у то не поверијеш. — Ово мора престати. — Патња овог човека ме потреса, јер за њега ипак постоји излаз. — Ово је велика уметност: овде ништа није само по себи разумљиво. — Смејем се онима што плачу, плачем због оних што се смеју.

Да би могао да прозре склоп света и нађе своје право место у њему, овај други, гледалац епског позоришта, не предаје се, као онај први, илузији; он сумња у „природно“ и „вечно“; он гледа критички и „продуктивно“. Гледалац, по Брехту, треба да „однегује код себе онај зачуђени поглед којим је велики Галилеј посматрао лустер који је почeo да се њише“, Галилеј кога је то њихање, „као да га није таквог очекивао и као да га не схвата“, зачудило па је тако, захваљујући свом „продуктивном“ погледу, открио законе њихања. Позориште, исто тако, треба да постигне да се његова публика чуди, „а то се постиже техником онеобичавања“, поступком којим се гледаоцу нешто што је сматрао природним и заувек датим приказује као необично. Схвативши да оно на шта смо навикли не мора бити природно, да је оно што нам изгледа трајно и утврђено, у ствари, подложно промени, гледалац, пошто је открио свој стварни положај у друштву, може сад да одигра и своју праву улогу у животу, „јер је он — како каже марксистички филозоф Луј Алтисе — заправо глумац који почине онда кад се представа заврши, који почине само зато да би је

довршио, али у животу“.

Суштина Брехтове теорије епског позоришта је, дакле, пројимање драме и живота; његово драмско стваралаштво, од времена кад је разрадио теорију епског позоришта, без остатка је везано за савремену стварност. Антифашистички изгнаник, он је низ драмских остварења „посветио“ нацизму: ужасу терористичке нацистичке владавине и отпору обичних људи фашистичкој агресији (*Пушке Терезе Карап, Ужас и беда Трећег Рајха, Задрживи успон Артура Уија, Визије Симоне Машар, Швејк у другом светском рату*). Принципи епског позоришта и техника онеобичавања су, наравно, и у основи његових доцнијих, великих „класичних“ драма (*Галилејев живот, Мајка Храброст и њена деца, Добри створ из Сечуана, Газда Пунтила и његов слуга Мати, Кавкаски круг кредом*). И онда кад су драме-бајке (*Добри створ из Сечуана, Кавкаски круг кредом*), и онда кад су драме-историје (*Галилејев живот, Мајка Храброст*), оне говоре о битним питањима људске егзистенције и тичу се савремене стварности: дилеме и положај у друштву великог физичара Галилеја подсећају на дилеме и положај савременог физичара, Роберта Оренхаймера рецимо (атомска бомба!), судбина Мајке Храбости је судбина „малог човека“ који је, као и Ана Фирлинг у „верски рат“, безумно пошао у Хитлерове освајачке походе да „учествује“ и да нешто ућари.

Драма *Мајка Храброст и њена деца* настала је, као и *Галилејев живот*, у само предвечерје другог светског рата. Обе се одигравају у првој половини седамнаестог века — прва на боиштима тридесетогодишњег рата, у Шведској, Пољској и Немачкој, друга у Италији Медичија и папе Урбана VIII, у Падови, Венецији, Фиренци и Риму. Док је *Мајка Храброст* хроника пустошног „верског“ рата и носи више црта средњег неголи новог века, *Галилејев живот* говори о освите новог, научног раздобља историје човечанства. За разлику од друге две велике драме које је Брехт писао у изгнанству, *Доброг створа из Сечуана и Кавкаског круга кредом*, обе ове драме су историјске, то јест: са историјском позадином. Само, у *Галилејевом животу* на сцени су одиста историјске личности, позна-

ти, именовани јунаци историјских збивања, док се у *Мајци Храбrosti* историјске личности (шведски краљ Густав Адолф, војсковође Уксеншерна и Тили) само помињу, а јунаци комада су мали, „неисторијски“ људи са својим „неисторијским“ судбинама. Брехт ће, разуме се, одмах рећи да су управо њихове судбине историјске; кад Пуковски свештеник, чувши топовске салве испаљене у часу кад сахрањују војсковођу Тилија, каже Мајци Храбости: „Сад сахрањују војсковођу. Ово је историјски тренутак“, она — којој се управо њена нема кћи Катрин вратила силована и рањена — горко одговара: „Мени је историјски тренутак што су ми кћер ранили у око...“.

Брехтова „хроника из тридесетогодишњег рата“ јесте прича о судбини војне кантинерке Ана Фирлинг, назване Мајка Храброст, и њене деце, и других „неисторијских“ личности око њих — једног кувара, војног свештеника, војне блуднице — или и драма о рату уопште, и о ратовима наше епохе, првом и другом светском рату, чији је учесник и сведок био и Брехт. Рат у коме добровољно, тргујући, учествује Ана Фирлинг и у њега увлачи и своју децу, у ствари је, као и други ратови, „наставак трговине другим средствима“. „Кад слушаш главешине — каже Мајка Храброст „политизирајући“ — испада да они рат воде само из страха божјег и само за оно што је лепо и добро. А кад мало боље погледаш, нису они баш глупави, ратују они ради ћара. Да није тако, не би у томе учествовали и мали људи као што сам ја.“ Јер, и она је у рату „ради ћара“: гледа да опстане у тешким временима, да провуче своју децу живу кроз ратни вртлог, али и да заради. У том њеном двојству — мајке и трговкиње — и јесте њена трагедија: да би „извукла“ децу, она тргује, зато што тргује, она губи децу — ко живи од рата, мора му платити данак.

Лук је у драми напет докраја. Ана Фирлинг је нежна мајка, нема сумње, али је она и „хијена бојних поља“: она не може без послова, а рат јој пружа послове и зараду. Раскол у њој је дубок и не може се превазићи. Рат „боље храни своје људе него мир“, и њој зато нико и ништа не може да „огади“ рат — чак ни синовљева смрт. Али сваки

пут кад из ње проговори мајка, а тиме буде угрожена трговина, она се, стављена пред своју вечну дилему, увек изнова колеба, оклева и — губи: губи оне које мисли да ће трговањем сачувати и обезбедити. Поука и искуство не вреде: кад изгуби и последње дете, она опет, свеједно, креће за војском: „Морам опет у послове...“.

Права тема драме је, дакле, мали човек и рат, човек као оруђе великих, оних који заподевају ратове. Пишући комад *Мајка Храброст и њена деца*, Брехт је, разуме се, мислио на рат који се управо припремао, који је избио баш у време кад је он своју антиратну хронику писао, и писао је с намером да буде упозорење и опомена. „Замишљао сам, пишући, да ће се с позорнице неколико великих градова чути опомена писца комада, опомењена да ће се, ономе ко их с ћаволом сади, тикве о главу лупати — писао је Брехт доцније. — Можда сам био наиван, али не сматрам срамотом бити наиван. До извођења драме није дошло. Писци не могу да пишу онолико брзо колико брзо владе могу да заподевају ратове: јер писање захтева размишљање. Позорнице су одвећ рано пале у руке великих разбојника. *Мајка Храброст и њена деца* су, дакле, дошли прекасно.“

Шта треба извођење драме *Мајка Храброст и њена деца* „поглавито“ да покаже? Брехт даје изричит одговор: „Да велике послове у ратовима не праве мали људи. Да рат, који је наставак трговине другим средствима, људске врлине чини смртоносним, и то и онима који их имају. Да за борбу против рата никаква жртва није превелика.“

Идејно јасно усмерена, Брехтова антиратна драма нипошто није схематична, доктринарна, дидактична, сува — опасност која прети делу с тезом и разуђеном аргументацијом. То је необично животна, снажна, драматична повест у којој су органски испрелетени трагика и хумор, у којој дејствују јунаци изразити, колоритни, живи, са својим противречностима, страстима и лукавствима, својом грубошћу и нежношћу, јунаци брези на речи (оштрој, духовитој, мудрој, опорој, ироничној, саркастичној) и брези на поступку, драма у којој исту тежину имају мисао и осећање, реч и поступак. У њој има истовремено нешто од великих

трагедија и од пучких комада (неко је тачно приметио да, као визуелни доживљај, сцене из *Мајке Храбости* понајвише подсећају на Бројгелова платна, на његове ликове и боје, атмосферу и осветљење).

Написана по обрасцу „епског театра“, драма *Мајка Храброст и њена деца* на најбољи начин је демонстрирала (поготово у Брехтовом моделу њеног извођења, с Берлинским ансамблом) вредност Брехтове сложене позоришне теорије. Та „хроника из тридесетогодишњег рата“, у сваком случају, стоји у самом врху Брехтовог драмског дела; а то није мало рећи.

Јер, нема сумње, Брехт је један од највећих драмских стваралаца прве половине двадесетог века, као што је и један од највећих савремених немачких песника: у једној и другој области — у драми на светском нивоу, у поезији на подручју немачког језика — Брехт је оставил дубок траг и извршио огроман утицај.

У позоришту је оставил траг као комплетна позоришна личност: као писац, теоретичар, организатор позоришног живота, редитељ. Данас, готово шест деценија од настанка, играју се, не само у Немачкој, и његови рани комади (*Баал, Добоши у ноћи* и други); *Опера за три гроша*, која је у Њујорку приказана 2611, а у Лондону 1463 пута заредом, игра се широм света; контроверзне расправе о његовим поучним комадима још трају, а велике драме (*Мајка Храброст, Галилејев живот, Добри створ из Сечуана, Кавкаски круг кредом*) за свако позориште представљају увек изнова амбициозан потхват, као што су и велике људске фигуре из његових драма — животни, пуни противречности, изразити ликови Ане Фирлинг и Пунтиле, Гали Геја и Шуи Те, Галилеја и Аздака — велики изазов за сваког глумца. Разрађујући своју теорију „епског театра“, „трезвеног“ театра су противстављеног традиционалном, „аристотеловском“ позоришту илузија, Брехт је покренуо плодне расправе које су — и онда кад су његова схватања прихватана и онда кад су порицана — допринеле превазилажењу старих схема и продору новог позоришног израза; Брехтов „ефекат онеобичавања“ лежи у основи неких савремених драм-

ских остварења чешће него што се то признаје. Најзад, као организатор позоришног живота и редитељ дао је подстрека новим схватањима и унео нове, важне елементе и у схватање позоришта и у обликовање позоришних представа. Сарадник великих редитеља Рајнхарта и Пискатора на немачким сценама у првим годинама после првог светског рата, следбеник учења руских формалиста и идеја Шкловског, Ејзенштејна, Мејерхольда и, доцније, оснивач, аниматор и редитељ Берлинског ансамбла, који је под његовим руководством постао једна од водећих позоришних кућа у Европи, Брехт је више од три и по деценије — упркос томе што је готово половину тога времена провео у изгнанству — учествовао у формирању модерних схватања и струја у свим позоришним доменима. Генијалан новатор, Брехт је у својим драмама и у својим позоришним остварењима умео да стваралачки примени разноврсна изражавајна средства, бирајући све што може да допринесе пуном ефекту представе, оживљавајући достигнућа великих традиционалних позоришта — од елизабетанског до далекоисточних, и користећи се иновацијама изнађеним у другим уметничким сферама (сонг, модерна музика, филмска монтажа).

Је ли Брехт значајнији као драмски писац или као песник? Светска слава коју је стекао као писац *Опера за три гроша* и која је у пуном сјају обновљена кад су на позорнице у свету изашли његови велики комади писани у изгнанству (за *Мајку Храброст* и *Кавкаски круг* кредитом добио је прву награду на обе прве сезоне Позоришта нација у Паризу, 1954. и 1955), задugo је оставила у сенци његов песнички опус. Тек после Брехтове смрти, песме су му, у обе Немачке а и у преводу на друге језике, штампане у ширем избору, док најзад нису приређена и *Сабрана дела* која су показала многострукост и ширину његовог дара. Критика данас све више указује на изузетни значај песника Брехта. С његовом поезијом дешава се исто што и с драмама: подједнако се откривају скривене или непрепознате вредности његове ране и касне „производње“ (лирске фазе у његовом делу, разуме се, кореспондирају са драмским: „бујни“ период *Домаћих проповеди* одговара „бујном“ периоду

Баала или *Добоша у ноћи*, „шкрти“ израз песама из *Читанке за становнике градова* одговара шкртом изразу „поучних комада“, итд.). Ране *Домаће проповеди* заводе својим богатим изразом, бујношћу својих слика, живом моћи свог језика, као што касне *Буковске елегије* привлаче својим уздржаним „кинеским“ тоном и „цртежом“, својим складом и мирном лепотом, својом сетном, помало резигнираном мисаоношћу. Али нема фазе у разноврсном лирском делу Бертолта Брехта у којој и данас последници у немачкој поезији, на западу и на истоку, не би налазили подстицаја. „Квалитет пудинга је — подсећао је Брехт — у једењу“; вредност његове поезије је у читању: показало се да је она ближа него што се мислило и савременом читаоцу и савременом ствараоцу — што значи да живи на добар начин на који права поезија и треба да живи.

Бертолт Брехт је био поуздан и умни сведок свог времена. Као борац, мислилац и стваралац, био је страсни аналитичар епохе и ангажовани учесник у судбоносним догађајима и кретањима у првој половини двадесетог века, у немирном раздобљу на размеђу капитализма и социјализма. Живео је у „мрачно“ време, у земљи која је за његова живота ушла у два страховита светска рата — из реакционарне вилхелминске владавине у први, из чудо-вишне хитлеровске диктатуре у други. Његово време — време беде, прогона, концентрационих логора, геноцида, масовног убијања, ратних катастрофа — није му се свидело па је — обративши се марксизму — свом снагом устao против мрачњаштва и злочина, пре свега, својим великим, разноврсним и моћним књижевним делом које је, у целини, прожето прогресивним идејама века и ангажовано на страни новог („све ново боље је од свега старог“), за бољи, хумани свет без беде, насиља и рата. Његова антитеза хладном свету у коме се родио јесте свет мира, слободе и „љубазности“, свет доброте. Али Брехтов хуманизам није, разуме се, апстрактни хуманизам добрих жеља и намера; то је — како каже Ото Кнерих — „реални хуманизам марксистичког обележја“, хуманизам демократског социјализма. Опредељен за социјализам, Брехт је и у оквиру социјалистичког покрета волио

дебате и распре против ускогрудости, искривљавања социјалистичких начела, против догматизма: у дебати о реализму против ускости у поимању реализма, дакле, за „реализам без обала“, у песама (и свом *Радном дневнику*) против стаљинистичких злодела почињених у „чисткама“, у поезији и полемикама из послератног периода против декретирања соцреализма као једино исправног метода уметничког стварања, против мешања бирократије у стваралаштво, против огрешења бирократизоване социјалистичке власти о радничку класу. Своју личност и своје дело умео је да доведе у склад са јасном идејном, социјалистичком, пацифистичком, хуманистичком концепцијом за коју се и сам залагао, не пристајући, разуме се, да жртвује своја уметничка уверења за потребе дневне борбе и дневних задатака: сматрао је да је „уметност аутономна област ако и није, нипошто, аутархична“. Зато његово обимно и моћно дело сведочи о мисаоном и уметничком интегритету једног изузетног ствараоца и хуманисте марксистичког обележја.

Слободан ГЛУМАЦ

МАЈКА ХРАБРОСТ И ЊЕНА ДЕЦА

Хроника из тридесетогодишњег рата

ЛИЦА:

МАЈКА ХРАБРОСТ
 КАТРИН, њена нема кћи
 АЈЛИФ, њен старији син
 ШВАЛЦАРКО, њен млађи син
 ВРБОВНИК
 НАРЕДНИК
 КУВАР
 ВОЈСКОВОЂА
 ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК
 ИНТЕНДАНТ
 ИВЕТА ПОГЛЕ
 ЧОВЕК СА ЗАВОЈЕМ
 ДРУГИ НАРЕДНИК
 СТАРИ ПУКОВНИК
 ПИСАР
 МЛАДИ ВОЈНИК
 СТАРИЈИ ВОЈНИК
 СЕЉАК
 СЕЉАКОВА ЖЕНА
 МЛАДИЋ
 СТАРИЦА
 ДРУГИ СЕЉАК
 СЕЉАНКА
 МЛАДИ СЕЉАК
 ЗАСТАВНИК
 ВОЈНИЦИ
 ГЛАС

ПРОЛЕЋЕ 1624. ВОЈСКОВОЂА УКСЕНШЕРНА ВРБУЈЕ У ДАЛАРНИ ТРУПЕ ЗА ВОЈНИ ПОХОД НА ПОЉСКУ. КАНТИНЕРКА АНА ФИРЛИНГ, ПОЗНАТА ПО ИМЕНУ МАЈКА ХРАБРОСТ, ОСТАЈЕ БЕЗ ЈЕДНОГ СИНА.

Друм у близини града. Наредник и Врбовник стоје смрзавајући се.

ВРБОВНИК: Како овде да скупиш војску? Наредниче, покаткад већ помишљам на самоубиство. До дванаестог треба да пред војсковођом постројим четири чете, а људи су овде тако пуни неваљаштине да ноћу више и не спавам. Кад најзад неког и изнађем, прогледам кроз прсте и направим се да му не видим ни кокошје груди ни проширене вене, напијем га како ваља, он већ ставио и потпис, само још да платим ракију, он ти изађе поради себе, ја на врата за њим, јер нешто слутим: тачно, нестао као уш испод нокта. Нема ту ни речи, ни вере и образа, ни осећања части. Овде сам изгубио веру у људски род, наредниче.

НАРЕДНИК: Види се да овде одвећ дуго није било рата. Откуд би онда и било поштења, питам се? Мир, то ти је чист мурдарлук, тек рат ствара ред. Човечанство у миру задивља. Са човеком и с марвинчетом разбацују се као да не вреде ни цвоњка. Свако ти крка шта му се приједе, комадину сира на бео хлеб, па још и режањ сланине на сир. Колико је младих људи и добрих коња у оном граду пред нама нико и не зна, никад их нису ни бројали. Бивао сам у крајевима где рата можда није било ни седамдесет година, људи ту још нису имали ни имена, сами себе нису познавали. Само где је рата има и уредних спискова и архива,

ципеле су у дењцима а жито у врећама, људи и стока се лепо преброје па одведу, јер се добро зна: без реда нема рата!

ВРБОВНИК: Жива истина!

НАРЕДНИК: Као све што је добро, и рат је у почетку тешко покренути. Али кад се распламса, жилав је: људи се после боје мира као коцкари завршетка игре, јер им се онда вაља пребројавати колико су изгубили. Али спрва се боје рата. Дође им као нешто ново.

ВРБОВНИК: Погледај, долазе нека кола с арњевима. Две женске и два млада момка. Заустави стару, наредниче. Ако и од овог ништа не буде, нећу више остати на овом априлском ветру, озбиљно то ти то кажем.

Чују се дромбуље. Приближавају се кола с арњевима која вуку два млада момка. На њима седе Мајка Храброст и њена нема кћи Катрин.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Добро јутро, господине наредниче!

НАРЕДНИК (препречујући им пут): Добро јутро, људи! Ко сте?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Трговци (пева):

*Утишајте добоше, људи,
Капетани, нек' стане вод:
Мајка Храброст цокуле нуди
У којима је лакши ход.
С вашима, стоком, с топовима
На неизвестан пођосте пут —
Нека бар добре цокуле има
Војник кад крене у бој љут.*

*Пролеће стиже. Снези се топе.
Мртваци тону у сан свој.
А што још није мртво, опет
Спрема се у нов поход. у бој.*

*Без кобасице неће вам људи
У смрт, уз сами хлебац сух.
Мајка Храброст им вино нуди —
Мелем за тело и за дух.
Ах, наште срца топ не годи,
Војницима не прија глад,
А кад су сити, мирно их води,
Водниче, и у сами ад.*

*Пролеће стиже. Снези се топе.
Мртваци тону у сан свој.
А што још није мртво, опет
Спрема се у нов поход, у бој.*

НАРЕДНИК: Стој, коме припадате, багро?

СТАРИЈИ СИН: Другом финском пуку.

НАРЕДНИК: Где су вам папири?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Папири?

МЛАЂИ СИН: Ама ово је Мајка Храброст!

НАРЕДНИК: Ни чуо за њу. Зашто се зове Храброст?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Храброст се зовем зато што сам се уплашила пропasti у послу, наредниче, па сам се кроз топовску ватру одвезла из Риге с педесет хлебова у колима. Само што се нису били убуђали, последњи час је био, ништа ми друго није преостало.

НАРЕДНИК: Окани се шале. Где су папири?

МАЈКА ХРАБРОСТ (претурајући по лименој кутији извлачи хрпу папира и силази с кола): Ово су сви моји папири, наредниче. Ту ти је читав један требник, из Алтетинга, за увијање краставаца, и карта Моравске, богзна хоћу ли тамо икад и стићи, иначе не вреди ни пишива гроша, а овде је написано и печатом потврђено да мој ћогат нема ни слинаку ни шап, на жалост, угинуо нам је, а стајао је петнаест гулдена, само, хвала богу, не мене. Је ли довољно то папира?

НАРЕДНИК: Је л' ти то мене зезаш? Истераћу ја из тебе тај безобразлук. Знаш ти добро да мораш имати дозволу.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Разговарајте са мном пристојно и не говорите пред мојом малолетном децом да вас зезам, то није пристојно, ништа ја с вами немам. Моја дозвола код Другог пука је мој поштени образ, а ако из њега не умете ништа да прочитате, шта вам ја могу. Печат ми на образ нико неће ударати.

ВРБОВНИК: Наредниче, осећам како из ове особе бије дух непокорности. А нама је у логору потребна дисциплина.

МАЈКА ХРАБРОСТ: А ја мислила, кобасице.

НАРЕДНИК: Име.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ана Фирлинг.

НАРЕДНИК: Сви се, значи, зовете Фирлинг?
МАЈКА ХРАБРОСТ: Откуд? Ја се зовем Фирлинг. Они не.

НАРЕДНИК: Мислим, све су то твоја деца?

МАЈКА ХРАБРОСТ: И јесу, али зар због тога морају сви једнако да се зову? (*Показујући на старијег сина*): Овај се, на пример, зове Ајлиф Нојоцки, а зашто, зато што му је отац увек тврдио да се зове Којоцки или Мојоцки. Дечко га се још добро сећа, само он се сећа другог једног, неког Француза са шилјатом брадицом. Али, иначе, од оца је наследио памет; тај је умео да сељаку свуче гађе са стражњице да тај и не примети. И тако свако од нас има своје име.

НАРЕДНИК: Шта, свако друго име?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Правите се као да никад нисте чули за то.

НАРЕДНИК: Онда ће овај бити Кинез? (*Показује на млађег сина*)

МАЈКА ХРАБРОСТ: Нисте погодили. Швајцарац.

НАРЕДНИК: По оном Французу?

МАЈКА ХРАБРОСТ: По каквом Французу? Не знам ја ни за каквог Француза. Немојте да све побркate, иначе ћемо остати овде до ноћи. Швајцарац, али се зове Фејеш, име које нема никакве везе с његовим оцем. Тај се звао сасвим друкчије а радио је тврђаве, само је био пијаница.

Швајцарко одушевљено повлађује, а и немој Катрин је забавно.

НАРЕДНИК: Па како се онда зове Фејеш?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Нећу да вас вређам, али немате баш много маште. Наравно да се зове Фејеш јер сам, кад се родио, била с једним Мађаром, коме је то било свеједно, бубрег му се сушио, иако никад ни капи није окусио, врло честит један човек. Дечко је на њега.

НАРЕДНИК: Али он му није био отац?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Свеједно, на њега је. Зовем га Швајцарко, а зашто, зато што добро вуче кола. (*Показујући на своју кћер*): Она се зове Катрин Хаупт, напола је Немица.

НАРЕДНИК: Морам да кажем, фина породица.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Да, својим колима обишла сам цео свет.

НАРЕДНИК: Све ће то бити записано (*записује*). Ги си из Бамберга у Баварској, откуд сад овде?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Па не могу ваљда чекати да рат благоизволи у Бамберг.

ВРБОВНИК: Кад већ вучете кола, боље би било да се зовете Јаков Вочић и Иса Вочић. Биће да се и не испрежете?

АЈЛИФ: Мајко, смем ли да га звизнем по њушци? Баш бих хтео.

МАЈКА ХРАБРОСТ: А ја ти то забрањујем, остани где си. А сад, господо официри, да вам није потребан добар пиштолј или каква копча, ваша се већ излизала, господине наредничке.

НАРЕДНИК: Потребно ми је нешто друго. Момци су, видим, израсли као борови, јак им грудни кош, моћни листови на нози: што ли само избегавају војску, хтео бих да знам?

МАЈКА ХРАБРОСТ (*брзо*): Ништа од тога, наредничке. Моја деца нису за војнички занат.

НАРЕДНИК: А што да нису? То доноси и корист и славу. А крчмити чизме, то су женска послана. (*Ајлифу*): Де, приђи да те пипнем, имаш ли мишице или си слабић.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Слабић је он. Строго га погледаш, а он се претури.

ВРБОВНИК: А падајући убије и теле, ако се које нађе поред њега (*хоће да га одведе*).

МАЈКА ХРАБРОСТ: Хоћеш ли га већ оставити на миру? Није он за вас.

ВРБОВНИК: Страшно ме је увредио кад је моја уста назвао љушком. Одосмо нас двојица мало тамо у поље, да то расправимо између себе као мушкарци.

АЈЛИФ: Не брини, средићу га ја, мајко.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Остани где си! Кавгацијо! Знам те ја, само да ти се тући. Има нож у чизми, убошће.

ВРБОВНИК: Извући ћу му га ја као млечњак, деде, дођи, момчићу.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Господине наредничке, жалићу се пуковнику. У бувару ће вас стрпати. Поручник проси моју кћер.

НАРЕДНИК: Немој силом, брате! (*Мајци Храброст*): Шта ти имаш против војске? Зар му отац није био војник? И зар није часно погинуо?

Сама си то рекла.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Још је он дете. Хоћете да га одведете на кланицу, знам ја вас. Добићете пет гулдена за њега.

ВРБОВНИК: Прво ће он добити лепу шапку и посувраћене чизме, зар не?

АЈЛИФ: Не од тебе.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Хајде да пецимо, рече рибар црву. (*Швајцарку*): Трчи и вичи да хоће да ти отму брата. (*Извлачи нож*): Само покушајте да га отмете. Избошћу вас, лопуже. Показаћу вам ја. С њим да водите рат! Поштено продајемо платно и шунку, мирољубиви смо људи.

НАРЕДНИК: Види се по твом ножу како сте мирољубиви. Треба, уопште, да се стидиш, бацај тај нож, опајдаро. Малочас си признала да живиши од рата, јер како би иначе и живела, од чега? А како да буде рата ако нема војника?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не морају то бити моји.

НАРЕДНИК: А тако, тај твој рат нек' једе огризак а испљуне крушку! Нек' се твога жгадија гоји од рата, али данак да му не даје. Нека рат, је л', сам гледа како ће изаћи накрај? Зовеш се Храброст, а? А бојиш се рата, свог хранитеља? Твоји га се синови не боје, сами су ми то рекли.

АЈЛИФ: Никаквог се ја рата не бојим.

НАРЕДНИК: Што би се и бојао? Погледајте мене: зар ми је војнички живот наудио? А у седамнаестој сам ступио у војску.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Још немаш седамдесет.

НАРЕДНИК: Могу их дочекати.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Да, можда под земљом.

НАРЕДНИК: Је л' то кажеш да ћу погинути да би ме увредила?

МАЈКА ХРАБРОСТ: А ако је истина? Ако видим да си обележен? Ако изгледаш као мртвац на допусту, а?

ШВАЈЦАРКО: Она је видовита, сви кажу. Прориче будућност.

ВРБОВНИК: Онда прореци будућност господину нареднику, то ће га забавити.

НАРЕДНИК: Не држим ја ништа до тога.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Дај ту каџигу.

Он је даје.

НАРЕДНИК: То је срање кроз густо грање. Тек

да се мало насмејем.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*узима свитак пергамента и цепа га у парчиће*): Ајлифе, Швајцарко, Катрин, и ми били овако у парампарчад поцепани ако се докраја заглибимо у рат. (*Нареднику*): Изузетно ћу вам то бамбадава учинити. Нацртаћу црни крст на листић. Црно је смрт.

ШВАЈЦАРКО: А друге, видиш, оставља празне.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Пресавију их, а сад ћу их промешати. Онако као што смо сви ми помешани још од мајчине утробе, а сад ћеш један извући и знаћеш шта те чека.

Наредник оклеват.

ВРБОВНИК (*Ајлифу*): Не узимам ја сваког, познат сам као пробирач, али има у теби неког жара који ме се пријатно доима.

НАРЕДНИК (*пребијући по каџиги*): Глупост! Чиста преваранџија!

ШВАЈЦАРКО: Извукао је црни крст. Готов је.

ВРБОВНИК: Немој да те то плаши, није свачије зрно изливено.

НАРЕДНИК (*промукло*): Израдила си ме.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Израдио си ти сам себе оног дана кад си постао војник. А сад хајдемо даље, није сваког дана рат, треба да пожурим.

НАРЕДНИК: Гром и пакао, нећеш ти мене насамарити. Твоје копиле ћемо повести са собом, биће нам војник.

АЈЛИФ: И ја то желим, мајко.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Умукни, фински ћаволе.

АЈЛИФ: И Швајцарко би да буде војник.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Први пут то чујем. Мораћу и вама све трома дати да извлачите листиће (*трчи у позадину да нацрта крстове на листиће*).

ВРБОВНИК (*Ајлифу*): Оговарали су нас како се у шведском логору живи побожно, али то су клевете, хоће да нам нашкоде. Пева се само недељом — једна једина строфа! — а и то само ко има гласа.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*враћа се с листићима у наредникову каџигу*): Побегли би од своје мајке, ћаволи, и нагрнули у рат, као телад на со. Али приупитаћу листиће, па ће они већ увидети да свет није долина радости с оним: „Дођи, синко, треба нам још војсковођа.“ Наредниче, много се плашим

за њих да ми из рата неће извући живу главу. Све троје имају ужасну нарав. (*Пружа кацигу према Ајлифу.*) Де, извуци свој листић. (*Он извлачи листић, размотава га. Она му га отима из руку.*) Ево ти га, крст! О, мене несрћне мајке, мене тужне родитељке. Зар ће да умре? Погинуће у цвету младости. Ако оде у војнике, ногом ће закопати у ледину, јасно. Одвећ је храбар, на свог оца. А ако не буде паметан, умреће, листић то каже. (*Заповеднички му се обраћа*): Хоћеш ли бити паметан?

АЈЛИФ: Што да не?

МАЈКА ХРАБРОСТ: А паметан ћеш бити ако останеш код своје мајке и ако им се само насмејеш кад ти се буду ругали и називали те слабићем и кукавицом.

ВРБОВНИК: Ако су ти гаће пуне, обратићу се твом брату.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Рекла сам ти да се насмејеш. Смеј се! А сад извлачи ти, Швајцарко. За тебе се мање бојим, ти си честит. (*Он пребира по кациги.*) О, што тако чудно гледаш у тај листић? Мора да је празан. Не може бити да је на њему крст. Нећу вальда тебе изгубити (*узима листић*). Крст. И код њега! Је ли то зато што је приглуп? О, Швајцарко, и ти ћеш погинути ако не будеш увек скроз-наскроз честит, као што сам те учила од малих ногу, и не будеш ми доносио кусур кад купујеш хлеб. Само те поштење може спasti. Погледај-де, наредниче, је ли ово стварно црни крст?

НАРЕДНИК: Јесте крст. Не знам само како сам га ја извukao. Увек се држим позадине. (*Бровнику*): Она не подваљује. И њене погађа.

ШВАЈЦАРКО: Погађа и мене. Али ја ћу ово добро утврвити у главу.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*Катрини*): И тако си ми још само ти сигурна, а и сама си крст: доброг си срца (*диге кацигу према њој на колима, али сама извлачи листић*). Да излудим! Ово не може да буде, биће да сам погрешила у мешању. Не буди одвећ добродушна, Катрин, никад више то не буди, крст се и теби испречио. Буди увек тиха, неће ти то тешко бити кад си нема. Ето тако, сад знate! Будите сви опрезни, требаће вам то. А сад на кола и кренимо (*враћа Нареднику кацигу и пење се на*

кола).

ВРБОВНИК (*Нареднику*): Предузми нешто!

НАРЕДНИК: Баш се не осећам добро.

ВРБОВНИК: Можда си, кад си дао кацигу, назебао стојећи на ветру. Наведи је на ценкање. (*Гласно*): Могао би баш и да погледаш ту копчу, наредниче. Ови добри људи живе од трговине, зар не? Еј, ви, наредник жели да купи копчу.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Пола гулдена. Оваква копча брату вреди два гулдена (*поново силази с кола*).

НАРЕДНИК: Није нова. Ала је овде ветруштина, мораћу да је разгледам на миру (*одлази с колчом иза кола*).

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не осећам да дува.

НАРЕДНИК: Можда и вреди пола гулдена, сребро је.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*одлази за њим иза кола*): Има у њој добрих шест унца.

ВРБОВНИК (*Ајлифу*): Е па да попијемо по једну као мушкарци. Капара је код мене, хајде. (*Ајлиф стоји, неодлучан*.)

МАЈКА ХРАБРОСТ: Онда, пола гулдена.

НАРЕДНИК: Не скватам. Увек се држим позадине. Нема безбеднијег места од наредничког. Онда можеш друге да шаљеш напред, да стичу славу. Пресео ми је ручак. Знам да ни залогај нећу моћи да прогутам.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не узимај то срцу толико да не можеш више ни да једеш. Само се ти држи позадине. Ево ти, гуцни мало ракије, човече (*даје му да пије*).

ВРБОВНИК (*ухватио је Ајлифа под руку и вуче га за собом у позадину*): Десет гулдена на руке, још си и јуначина и бориш се за краља, а жене се отимају о тебе. А мене смеши да млатнеш по њушци што сам те увредио. (*Обојица одлазе*.)

Нема Катрин скаче с кола и испушта неартикулисане крикове.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Одмах, Катрин, одмах. Господин наредник баш плаћа (*загризе новчић од пола гулдена*). Неповерљива сам према свакој пари. Ја сам се, наредниче, већ опекла. Али овај новчић је добар. А сад хајдемо даље. Где је Ајлиф?

ШВАЈЦАРКО: Отишao с врбовником.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*стоји као да је занемела, затим*): Ти, глупавко. (*Катрини*): Знам, ти не говориш, ти ниси крива.

НАРЕДНИК: Попиј-де и ти један гутљај, мајко. Тако ти је то. Није ни војник од свега најгоре. Ти би да живиш од рата, али да себе и своје држиш подалеко од њега, а?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Сад ћеш морати и ти да вучеш са својим братом, Катрин.

Обоје, брат и сестра, упрежу се у кола и повлаче их. Мајка Храброст иде поред њих. Кола се покрећу.

НАРЕДНИК (*гледајући за њима*):

*Ко од рата живи, нек зна
Да и сам мора нешто да му да.*

2

У ТОКУ 1625. И 1626. МАЈКА ХРАБРОСТ СЕ ВОЗИ КОЛИМА КРОЗ ПОЉСКУ, С КОМОРОМ ШВЕДСКЕ ВОЈСКЕ. ПРЕД ТВРЂАВОМ ВАЛХОФ ПОНОВО СЕ СРЕЋЕ СА СВОЈИМ СИНОМ. СРЕЋНА ПРОДАЈА КОПУНА И ВЕЛИКИ ДАНИ ХРАБРОГ СИНА.

Војсковођин шатор. Покрај њега кухиња. Топовска палба. Кувар се препире са Мајком Храбрости, која хоће да прода копуну.

КУВАР: Шездесет филира за ту бедну птицу?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Бедна птица? Ова масна живина? И за њу један војсковођа, ждера да га таквог већ нема — тешко вама ако га оставите без ручка! — не би могао да плати шездесет црквица?

КУВАР: Туце таквих ћу одмах ту иза ћошка добити за десет филира.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Шта, оваквог копуна ћете добити одмах ту иза ћошка? И то кад је опсада и таква глад да све пуца! Можда ћете добити пољског миша, можда, кажем, јер су и њих већ појели, па за једним изгладнелим пољским мишем све по петорица пола дана јуре. Педесет филира за огромног копуна док траје опсада!

КУВАР: Не опседају они нас, него ми њих. Ми смо опсађивачи, утвите то већ једном у главу.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Али ни ми немамо шта да једемо, чак и мање него они у граду. Све су они већ тамо увукли. И сад, кажу, само једу и пију. А ми! Била сам код сељака, ништа немају.

КУВАР: Имају. Посакривали.

МАЈКА ХРАБРОСТ (ликујући): Немају. Упропашћени су, ето шта су. Скапавају од глади. Видела сам неке како од глади корење ваде из земље, кожне кашеве кувају, па се после све облизују. Тако стоје ствари. А ја имам копуна и треба да га дам за четрдесет филира.

КУВАР: Тридесет, не четрдесет. Рекао сам тридесет.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Слушајте ви, није ово обичан копун. Била је то тако обдарена живина, кажу, да је јела само кад би јој свирали, имала је и свој омиљени марш. Умела је да рачуна, тако је била паметна. И сад је па за њу превише четрдесет филира? Војсковођа ће вам начисто главу одрубити, ако не буде ручка на столу.

КУВАР: Је л' видите шта радим? (*Узима комад говедине и спрема се да га исече*): Имам комад говедине, то ћу да му испечем. Дајем вам последњи рок да размислите.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Само ви пеците. То је од прошле године.

КУВАР: То је од синоћ, тај во је још синоћ овуда трчкарао, видео сам га рођеним очима.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Онда мора да је још за живота смрдео.

КУВАР: Кувашу га и пет сати ако треба, па ћemo видети да ли ће још бити тврд (*сече говедину*).

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ставите пуно бибера да господин војсковођа не осети смрад.

У шатор улазе Војсковођа, Пуковски свештеник и Ајлиф.

ВОЈСКОВОЂА (тапшући Ајлифа по рамену): Па, сине мој, уђи-де код свог војсковође и седи ми здесна. Јер си извео подвиг, као прави божји бојовник, за господа бога си учинио то што си учинио, у рату за веру, и ја ћу ти посебно исказати своје признање златном наруквицом, чим заузмем град. Дошли смо да им душе спасавамо, а шта они

раде, те дрске посрane сељачке свиње? Склањају од нас своја стада! Али зато своје попове кљукају и спреда и страга, но ти си их научио памети. Де, да ти налијем врч руменике, да га наискап попијемо! (*Пију наискап.*) А поп ће добити шипак, он је светац. Де, шта би ти за ручак, душо драга?

АЈЛИФ: Баш бих могао комад меса.

ВОЈСКОВОЂА: Кувару, меса!

КУВАР: Још и госте доводи кад ионако ништа нема.

Мајка Храброст га уђуткава, хоће да слуша.

АЈЛИФ: Човек баш огладни одирући се са сељацима.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Исусе, па то је мој Ајлиф.

КУВАР: Ко?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Мој најстарији. Две године га нисам видела, отели су ми га на друму, мора да је сад у великој милости кад га сам војсковођа позива на ручак, а шта ти баш тада имаш за јело? Ништа! Јеси ли чуо шта би он као гост волео: меса! Послушај мој савет, сместа узми овог копуна, стајаће те један гулден.

ВОЈСКОВОЂА (*сео је за сто с Ајлифом и Пуковским свештеником и урла*): Ручак, Ламбе, бештијо куварска, или ћу те умлатити.

КУВАР: Ђаво те носио, дај га, уцењивачице једна!

МАЈКА ХРАБРОСТ: Мислила сам да је ово бедна нека птица.

КУВАР: Бедна небедна, дај је, али цена је лоповска, педесет филира.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Кажем: гулден. За мог најстаријег, драгог госта господина војсковође, ништа ми није прескупо.

КУВАР (*даје јој новац*): Бар га очерупај док наложим ватру.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*седа да очерупа копуна*): Какво ли ће само лице направити кад ме угледа. Он је мој храбри и паметни син. Имам још једног, приглупастог, али је честит. Кћерка није ништа. Али бар не говори, и то је нешто.

ВОЈСКОВОЂА: Попиј још једну, синко, ово је мој омиљени фалернац, остало ми је само још једно буре, највише два, али не жалим кад видим да у мом одреду још има праве вере. А духовни пастир

само нас посматра, он и не зна друго него да држи проповеди, а како се посао ради, то он нема ни појма. А сад, синко Ајлифе, потанко нам исприповедај како си то доскочио сељацима и ухватио оних двадесет говеда. Ваљда ће брзо стићи овамо.

АЈЛИФ: За дан, највише два.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Баш лепо од мог Ајлифа што ће волове тек сутра догнати, иначе не бисте мог копуна ни погледали.

АЈЛИФ: Елем, било је то овако: сазнам ја да су сељаци волове, које су били посакривали, кришом, углавном, ноћу, отерили из шуме у један шумарак. Требало је да их они из града ту преузму. Пустим их ја да на миру догнају волове, лакше ће их, мислим се, пронаћи они него ја. А удесим да се моји момци жестоко зажеле меса, два дана сам им и оно мршаво следовање смањивао, па им је вода све полазила на уста кад би само чули реч која почиње са „мес“, место, на пример, или месец.

ВОЈСКОВОЂА: То ти је било мудро.

АЈЛИФ: Можда. Све је после било дечја игра. Само што су сељаци носили тольаге и што их је било трипут више него нас, па су нас жестоко напали. Четворица су ме сатерала у неко грмље и избила ми мач из руку вичући: „Предај се!“ Шта сад, помислих, ови ће ме самлети.

ВОЈСКОВОЂА: Шта си урадио?

АЈЛИФ: Насмејао сам се.

ВОЈСКОВОЂА: Шта?

АЈЛИФ: Насмејао се. Те тако уђемо у разговор. Одмах почнем да се ценкам и кажем: двадесет гулдена за вола, то ми је превише. Нудим петнаест. Као, хоћу да платим. Они се забезекну, почну да се чешкају по глави. Хитро се сагнем, зграбим свој мач и све их сасечем на комаде. Нужда закон мења, зар не?

ВОЈСКОВОЂА: Шта кажеш на ово, духовниче?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Строго узевши, такве реченице нема у Светом писму, али наш Господ је од пет хлебова могао да начини пет стотина и онда, наравно, није било беде, па је могао и да захтева да човек љуби ближњега свога, кад су сви били сити. Данас је друкчије.

ВОЈСКОВОЂА (*смејући се*): Још те како друкчије. Ипак ћеш добити један гутљај, фарисеју.

(Ајлифу): Сасекао си их на комаде, тако и ваља, да би моје јуначине имале шта да прегризу. Зар се у Светом писму не каже: „Што учиниш најмањем од браће моје, мени си учинио?“ А шта си им то учинио? Добар ручак с говедином прибавио си им, јер они нису навикли на буђав хлеб, напротив, раније су они у каџиги, пре него што ће поћи у бој за Господа, припремали себи пехар од земичака и вина.

АЈЛИФ: Да, хитро се сагнем за мачем и сасечем их на комаде.

ВОЈСКОВОЂА: У теби се крије млади Цезар. Требало би да видиш краља.

АЈЛИФ: Видео сам га издалека. Нешто сја из њега. Волео бих га себи за узор.

ВОЈСКОВОЂА: Већ си на њега. Ценим војника као што си ти, Ајлифе, храброг војника. С таквим поступам као с рођеним сином (*води га до карте*). Упознај се са ситуацијом, Ајлифе: још много шта има да се уради.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*која је прислушкивала и сад свог копуна срдито черупа*): Овај мора да је много рђав војсковођа.

КУВАР: Прождрљив јесте, али зашто рђав?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Зато што су му потребни храбри војници, ето зашто. Да уме да сачини добар ратни план, зашто би му били потребни тако храбри војници? Довољни би били и обични. Уопште, кад год негде има тако великих врлина, значи да ту нешто није у реду.

КУВАР: Мислио сам да то баш значи да је све у реду.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не, него да није у реду. Зашто? Ако је неки војсковођа или краљ много глуп, па води своје људе у говна, онда је тим људима потребна огромна храброст, а и то је врлина. Ако је превелика цимрија, па изврбује премало војника, онда они морају бити сви сами Херкули. А ако је мурдар и ни о чему се не стара, морају бити мудри као змије, иначе су пропали. Зато му је потребна и изузетна оданост, пошто увек исувише захтева од њих. Све саме врлине које ваљаној земљи и добром краљу и војсковођи нису потребне. Доброј земљи нису потребне врлине, сви тамо могу бити сасвим просечни, осредње памети,

па, ако хоћете, и кукавице.

ВОЈСКОВОЂА: Кладим се да ти је отац био војник.

АЈЛИФ: И то велики, кажу. Мајка ме је због тога и упозоравала. Знам и песму о томе.

ВОЈСКОВОЂА: Де, запевај је! (Урла): Хоће ли већ тај ручак?

АЈЛИФ: Зове се: Песма о жени и војнику.

Запева, изводећи ратну игру са сабљом:

Пушка пуца, роде, бодеж, бомге, боде,
А вода гута ко год по њој газа.
Шта можеш против леда? Остани, биће беда! —
Жена војнику каза.
Ал' војник с метком у оружју свом
Кад чу добоше насмеја се том:
Зар марширање да науди мени!
Чете сад на југ, сад на север ходе,
А голом руком војник хвата бодеж! —
Војници рекоше жени.

Ах, горко се каје, за савет ко не хаје,
И ко старијег слушати не жели.
Немој много хтети! Рђав крај ти прети! —
Жена војнику вели.
Ал' војник нож свој задену за пâc,
Хладно се насмеши па прегази газ,
Та како вода да му шкоди, како?
Кад месец буде изнад крова блед
Вратићемо се, знамо ми ред! —
Војници ће жени тако.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*наставља песму у кухињи, ударајући кашиком о лонац*):

Нестаћете кô дим! Топлина нестаће с њим!
Ваше јунаштво не греје већ пече!
Ах, брзо одлази дим! Нека бог буде с њим! —
Жена о војнику рече.

АЈЛИФ: Шта је сад то?

МАЈКА ХРАБРОСТ (*наставља песму*):

А војник што нож задену за пâc,
С бодежом се сруши, дубок беше газ,

*Све их прогуташе вали што су текли.
Над кровом стоји месец студен, блед,
А река носи војнике и лед —
Шта то војници жени беху рекли?*

*Он нестаде ко дим, топлина оде с њим,
Нису је грејала јунаштва му пуста —
Ах, горко се каје за савет ко не хаје —
Војници чуше из жениних уста.*

ВОЈСКОВОЂА: Данас у мојој кухињи свашта дозвољавају себи.

АЈЛИФ (*одлази у кухињу. Грли своју мајку*): О, самоkad те опет видим! Где су остали?

МАЈКА ХРАБРОСТ (*у његовом загрљају*): Срећни као рибе у води. Швајцарко је постао благајник у Другом пуку; тако ми бар неће у бој, нисам могла да га сасвим извучем,

АЈЛИФ: Како твоје ноге?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ујутро потеже назувам ципеле.

ВОЈСКОВОЂА (*улази*): Тако, ти си му мајка. Надам се да имаш за мене још кога сина као што је овај.

АЈЛИФ: Баш сам срећан: седиш ту у кухињи и чујеш како ти хвале сина.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Да, чула сам (*ошамари га*).

АЈЛИФ (*држећи се за образ*): Је л' зато што сам похватao волове?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Није. Зато што се ниси предао kad су те она четворица напала и хтела да те самељу. Зар те нисам учила да пазиш на себе. Фински ћаволе!

Војсковођа и Пуковски свештеник стоје крај врата и смеју се.

3

ТРИ ГОДИНЕ ДОЦНИЈЕ, С ДЕЛОВИМА ЛЕДНОГ ФИНСКОГ ПУКА МАЈКА ХРАБРОСТ ДОПАДА ЗАРОБЉЕНИШТВА. УСПЕВА ДА СПАСЕ КБЕР, КАО И КОЛА, АЛИ ЊЕН ЧЕСТИТИ СИН ГИНЕ.

Војни логор. Последње. На једном стубу пуковска застава. Мајка Храброст је од својих кола,

крцатих свакојаком робом, до једног великог топа разапела конопац за рубље и заједно с Катрин по топу слаже рубље. Истовремено се с једним интендантом ценка за врећу метака. Швајцарко, сад у униформи пуковског благајника, посматра призор.

Једна лепушаста девојка, Ивета Потје, с чашом ракије пред собом, нешто пришива на упадљив шарен шешир. У чарапама је, њене црвене ципеле с високим потпетицама стоје поред ње.

ИНТЕНДАНТ: Дајем вам метке за два гулдена. То је јефтино, али ми је новац потребан, јер пуковник већ два дана шљема с официрима, па ми понестало ликера.

МАЈКА ХРАБРОСТ: То је војна муниција. Ако је нађу код мене, одох пред војни суд. Метке продајете, пропалице, а војска нема чиме да пуца на непријатеља.

ИНТЕНДАНТ: Не будите тако немилосрдни, рука руку мије.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Војну имовину не узимам. Не по тој цени.

ИНТЕНДАНТ: Можете је још вечерас испод руке продати интенданту Четврте за пет, чак за осам гулдена, ако му издате признаницу на дванаест гулдена. Он више уопште нема муниције.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Што то онда сами не урадите?

ИНТЕНДАНТ: Зато што му не верујем, пријатељи смо.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*узима врећу*): Дај је! (*Катрини*): Носи је позади и исплати му гулден и по. (*На интендантов протест*): Кажем, гулден и по. (*Катрин одвлачи врећу назад, Интендант одлази за њом. Мајка Храброст Швајцарку*): Ево ти твоје гаће, добро их чувај, октобар је и лако може доћи и јесен, намерно не кажем да мора, јер сам научила да ништа не мора доћи као што се мисли, чак ни годишња доба. Али ма шта да дође, твоја пуковска благајна мора бити у реду. Је ли ти благајна у реду?

ШВАЈЦАРКО: Јесте, мајко.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не заборави да су те поставили за благајника зато што си честит а не што би био храбар као твој брат, а, пре свега, зато што си тако приглупаст да ти сигурно ни на памет неће

пости да побегнеш с касом, теби не. То ме чини спокојном. И немој да ми изгубиш те гаће.

ШВАЈЦАРКО: Нећу, мајко, ставићу их под душек (*хоће да оде*).

ИНТЕНДАНТ: Идем и ја с тобом, благајниче.

МАЈКА ХРАБРОСТ: И не учите га својим марифетлуцима!

Интендант без поздрава одлази са Швајцарком.

ИВЕТА (*маше за њим*): Могао би баш да поздравиши, интенданте!

МАЈКА ХРАБРОСТ (*Ивети*): Не волим да их видим заједно. Није он друштво за мог Швајцарка. А рат се не развија лоше. Док све земље захвати, потрајаће четири, пет година као ништа. Мало далековидности, никакве несмотрености, и направићу лепих послова. Зар не знаш да с том твојом болешћу не би смела да пијеш ујутро?

ИВЕТА: Ко каже да сам болесна, то је клевета!

МАЈКА ХРАБРОСТ: Сви кажу.

ИВЕТА: Јер сви лажу. Мајко Храбрости, очајна сам, због тих лажи сви ме заобилазе као укварену рибу, што ли и удешавам овај шешир? (*баци га*). Зато и пијем од јутра, никад пре нисам то чинила, од тога се добијају боре, али сад ми је и онако свеједно. У Другом финском сви ме знају. Требало је да останем код куће кад ме је преварио мој први. За овакве као што смо ми и није понос, ми треба да гутамо говна, одосмо иначе у тандарију.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Немој ми само пред мојом невином кћери опет почињати о оном твом Питеру и о томе како се све то десило.

ИВЕТА: Баш она и треба да то чује, па да јој љубав ни на памет не падне.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ниједну то још није опаметило.

ИВЕТА: Онда ћу причати зато што ми од тога лакне. Почиње тиме да сам одрасла у лепој Фландрији, иначе га не бих ни видела и не бих сад седела овде у Пољској, јер он је био војни кувар, плав, Холанђанин а мршав. Катрин, чувај се мршавих, али ја то тада још нисам знала, а ни то да је већ тада имао и неку другу и да су га, уопште, већ звали Питер Лула, јер код оних ствари није ни вадио лулу из уста, тако му је то било као нешто узгред. (*Она пева Песму о братимљењу*):

Седамнаест ми тек беше
Кад душман узе град.
Он сабљу отпаса своју,
Руку ми љупко пружи, млад.

Прође молитва мајска
Па дође ноћца мајска.
Пук стоји у строју. Глув час.
Добоши. А сја месец пун.
Душман нас одвуче у жбун
И тамо побрати нас.

Много је душмана било,
Мој беше кувар млад.
Мрзех га дању, ал' ноћу —
Волела сам га тад!

Прође молитва мајска
Па дође ноћца мајска.
Пук стоји у строју. Глув час.
Добоши. А сја месец пун.
Душман нас води тад у жбун
И тамо брати нас.

Љубав је моја била
Небеска, нежна сва —
Ал' моји схватали нису
Да волим а не мрзим га ја.

У освит тмуран, сив.
Започе јад мој жив.
Пук се построји тад.
Забубња. Крену строј.
Душман, и драги мој,
Напустише наш град.

На жалост, пошла сам за њим, али га никад нисам нашла, а прошло је већ пет година (*одлази, тетурајући се, иза кола*).

МАЈКА ХРАБРОСТ: Оставила си шешир.

ИВЕТА: Нека га узме ко хоће.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Нека ти ово буде поука, Катрин. Не упуштај се с војницима. Љубав је небеска сила, упозоравам те. Чак ни са онима који нису у војсци, љубав није баш мед медени. Каже ти како би љубио земљу по којој газе твоје ноге — кад сам већ код тога, јеси ли их јуче прала? — а онда

му постанеш служавка. Буди срећна што си нема, јер тако нит' себи кад противречиш нити ћеш пожелети да језик прегризеш зато што си рекла истину, бити нем, то ти је благослов божји. Ево где долази војсковођин кувар, шта ли он хоће?

Долазе Кувар и Пуковски свештеник.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Доносим вам поруку од вашег сина, Ајлифа, а са мном је пошао и кувар, на њега сте оставили снажан утисак.

КУВАР: Дошао сам с њим само да се мало надишем ваздуха.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Само ви дођите кад год зажелите, ако се пристојно понашате, а ако не, изаћи ћу ја већ с вами накрај. Шта хоће, новаца напрек немам.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Требало би, у ствари, да нешто поручим брату, господину благајнику.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Није више овде, нити је игде другде. Није он благајник свог брата. Не сме Ајлиф да га доводи у искушење и да га наводи на зло. (*Даје му новац из торбе која јој је пребачена преко рамена*): Дајте му ово, грехота је што шпекулише с материјском љубављу, срам га било.

КУВАР: Неће још дugo, јер мора да пође с пуком, ко зна, можда у смрт. Додајте још коју пару, после ће вам бити жао. Ви сте жене тврде, а после вам буде жао. Чашица ракије у прави час ништа не би чинила, али је не дате, а човек после, ко зна, лежи под зеленом травом, и ви га више не можете ископати оданде.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Немојте само да се расплачете, кувару. Погинути у овом рату је мисност а не неприлика, а зашто? Зато што је ово верски рат. Не неки обичан рат, него нарочит, рат који се војује за веру, па је зато и богу угодан.

КУВАР: То је тачно. У известном смислу то јесте рат, пошто се у њему пали, убија и пљачка, па — да не заборавимо — помало и силује, али се опет од свих других ратова разликује по томе што је то верски рат, то је бар јасно. Али се и од њега ожедни, морајете то да признајете.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*Мајци Храбрости, показујући на кувара*): Покушао сам да га одвратим да не пође, али рекао ми је да сте га омађијали, сања о вама.

КУВАР (*припадајује кратку лулу*): Само сам пожелео чашицу ракије из лепе руке, ништа лоше нисам имао на уму. Али већ сам за то довољно кажњен, јер је пуковски свештеник целим путем причао такве виџеве да мора да и сад црвеним.

МАЈКА ХРАБРОСТ: И то у свештеничкој одори! Морају да вам дам нешто да попијете, иначе ћете ми од досаде још ко зна шта безобразно предложити.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Ево искушења, рече дворски свештеник и подлеже му. (*Окренувши се у ходу за Катрином*): А ко је ово заводљиво створење?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Никакво заводљиво већ поштено створење.

Пуковски свештеник и Кувар одлазе с Мајком Храбрости иза кола. Катрин гледа за њима, а онда оставља рубље и прилази шеширу. Подиже га, па седа да обује црвене ципеле. Из позадине се чује како Мајка Храброст политизира с Пуковским свештеником и Куваром.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Није требало да се ти Пољаци мешају овде у Пољској. Истина је да је наш краљ ушао у њихову земљу с коњима и људима и колима, али уместо да одрже мир, Пољаци су се умешали у своје сопствене ствари, па су напали краља управо кад је сасвим мирно овамо долазио. Мир су, значи, прекршили они, и сва крв пада на њихову главу.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Наш краљ је пред очима имао само слободу. Цар их је све подјармио, и Пољаке као и Немце, и краљ је морао да их ослободи.

КУВАР: Ја ствари видим овако, ракија вам је одлична, није ме преварио ваш изглед, а кад већ говоримо о краљу, слобода, коју је хтео да заведе у Немачкој, добрano је стајала краља, па је морао да уведе порез на со у Шведској, што је, као што рекох, поприлично стајало сиротињу, а онда је још морао да хапси и черечи Немце зато што су се упорно држали свог робовања цару. Наравно, кад неко није хтео да буде слободан, краљ није знао за шалу. Справа је само хтео да заштити Пољаке од злих људи, нарочито од цара, али му се једући

отворио апетит, па је штитио целу Немачку. А она се томе опасно одупирала. Те је добри краљ због своје доброте имао само неприлика и трошка, а трошак је морао да надокнади, наравно, порезима, што је створило злу крв, али он није дозволио да му то убије вољу. На његовој страни је било једно, божја реч, и то је добро, иначе би још рекли да он све то чини себе ради, зато што хоће да извуче корист. Тако је увек имао чисту савест, а то му је и било најважније.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Види се да нисте Швеђанин, иначе бисте друкчије говорили о јуначком краљу.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: На крају крајева, једете његов хлеб.

КУВАР: Не једем ја његов хлеб, него му га печем.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Нико њега не може победити, а зашто, зато што његови људи верују у њега. (*Озбиљно*): Кад слушаш главешине, испада да они рат воде само из страха божјега и само за оно што је лепо и добро. А кад мало боље погледаш, нису они баш глупави, ратују они ради ћара. Да није тако, не би у томе учествовали и мали људи као што сам ја.

КУВАР: Тачно.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: А вама би, као Холанђанину сад овде у Пољској, паметније било да погледате заставу која овде виси пре него што кажете своје мишљење.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Овде смо, хвала богу, све сами протестанти. У здравље!

Катрин је, шепурећи се са Иветиним шеширом на глави, почела да опонаша Иветин ход.

Одједном се чују топовска паљба и прасак пушака. Добовање. Мајка Храброст, Кувар и Пуковски свештеник дојуре пред кола, њих двојица још са чашама у руци. Интендант и један војник дотрче до топа и покушавају да га одграју.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Шта је? Морам прво да склоним своје рубље, простачине (*покушава да спасе рубље*).

ИНТЕНДАНТ: Католици! Препад! Не знамо да ли ћемо се извући. (*Војнику*): Скллањај тај топ. (*Одјури*.)

КУВАР: Господе боже, морам до војсковође.

Храбости, скокнућу ових дана да мало попричамо (*одјури*).

МАЈКА ХРАБРОСТ: Станите, заборавили сте лулу!

КУВАР (*издалека*): Причувајте ми је! Требаће ми.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Баш сад кад смо почели нешто мало и да зарађујемо.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Па, одох и ја. Дабогме, кад је непријатељ већ тако близу, могло би постати и опасно. Блажени мирољубиви, каже се у рату. Да само имам какав ограћач.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не изнајмљујем ограћаче, па да се о животу ради. С тим сам се већ опекла.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Али ја сам због своје вере у нарочито великој опасности.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*дноси му ограћач*): Чиним ово против савести. Хај'те, бежите.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Хвала вам, заиста сте великодушни, али можда је боље да још останем овде, иначе бих могао изазвати сумњу и привући на себе непријатеља ако ме види како трчим.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*Војнику*): Ама остави га, магарче, ко ће ти за то платити? Ја ћу ти га причуви, а теби овако оде глава.

ВОЈНИК (*трчећи*): Ви сте ми сведок да сам покушао.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Заклећу се да јеси. (*Угледа своју кћер са шеширом*): Шта ћеш ти с тим курвинским шеширом? Сместа скидај тај поклопац, јеси ли полудела? И то сад кад наилази непријатељ! (*Стргне Катрини шешир с главе*.) Хоћеш ли да те нађу и од тебе начине курву? А обула је и ципеле, курва вавилонска! Изувај те ципеле (*хоће она да јој их изује*). Исусе, помози ми! Господине попо, де изуј јој те ципеле! Одмах се враћам (*трчи према колима*).

ИВЕТА (*долази пудеришући се*): Шта кажете, стижу католици. Где ми је шешир? Ко је то по њему газио? Па не могу се вальда оваква шећкати кад дођу католици. Шта ће мислити о мени? Немам ни огледала. (*Пуковском свештенику*): Како изгледам? Је ли сувише пудера?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Баш како вальа.

ИВЕТА: А где су ми црвени ципеле? (*Не може да их нађе, јер је Катрин подвукла ноге под сукњу.*) Овде сам их оставила. Ето, сад морам босонога до свог шатора. Брука једна (*одлази*).

Швајцарко стиже трком с малом кутијом у рукама.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*долази руку пуних пепела. Катрини*): Ево пепела. (*Швајцарку*): Шта ти то вучеш?

ШВАЈЦАРКО: Пуковску благајну.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Бацај је! Наблагајничио си се!

ШВАЈЦАРКО: Поверили су ми је (*одлази позади*).

МАЈКА ХРАБРОСТ (*Пуковском свештенику*): Свлачи ту духовничку одору, свештениче, иначе ће те препознati и поред огтача (*маже Катрини лице пепелом*). Мируј! Тако, мало гара, па си сигурна. Каква несрћа! Страже су биле пијане. Кажу, ко се хвали, сам се квари. Војник, поготово католички, и чисто лице — ето ти одмах готове курсе. Недељама ништа не добијају за ждрање, а кад онда захваљујући пљачки нешто добију, насрћу на женскадију. Овако већ може. Де, да те погледам. Није лоше. Као да си се ваљала по блатишту. Немој да дрхтиш. Сад ти се ништа не може догоditи. (*Швајцарку*): Где си оставио касу?

ШВАЈЦАРКО: Мислио сам да је ставим у кола.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*згранута*): Шта, у моја кола? Да глупости, до неба вапије! Чим окренем леђа! Обесиће нас све троје!

ШВАЈЦАРКО: Онда ћу је ставити на неко друго место, или ћу побећи с њом.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Овде ћеш остати, прекасно је за бежање.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*напола пресвучен, довикује онима напред*): За име божје, застава!

МАЈКА ХРАБРОСТ (*скида пуковску заставу*): Боже мој! Више је и не примећујем. Имам је двадесет и пет година.

Све јача громљавина топова.

Једно доподне, три дана доцније. Топ је нестао. Мајка Храброст, Катрин, Пуковски свештеник и Швајцарко седе забринути за ручком.

ШВАЈЦАРКО: Већ трећи дан овде ленствујем, а господин наредник, који је увек био добар према мени, сигурно се већ пита: где ли је Швајцарко с војничким платама?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Буди срећан што ти нису ушли у траг.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: А шта ја да кажем? Не могу овде ни богослужење да држим, јер бих се рђаво провео. Чега је срце пуно, то је и на језику, кажу, али јао мени ако проговорим!

МАЈКА ХРАБРОСТ: Тако је то. Један ми ту седи са својом вером, а други с касом. Не знам шта је опасније.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Сад смо заиста у божјој руци.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не верујем да смо потпуно изгубљени, али ноћу ипак не могу ни ока да склопим. Да тебе нема, Швајцарко, било би лакше. Мислим да сам с њима средила ствар. Рекла сам им да сам против Антихриста, рогатог Швеђанина, и да сам га видела, леви рог му је мало искрзан. Усред саслушања упитала сам где бих могла да купим освећене свеће, али да нису прескупе. Умела сам све то како треба, јер је Швајцарков отац био католик и често је с тим збијао шалу. Нису ми баш сасвим веровали, али немају кантинера у пуку, па су зажмурили на једно око. Можда ће још све на добро изаћи. Заробљени смо, али као што је уш у крзну.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Млеко је добро. Што се количине тиче, мораћемо мало обуздати своје шведске апетите. Па, побеђени смо.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ко је побеђен? Победе и порази главешина горе и оних доле, наиме, ни издалека се не подударају. Има чак случајева кад је пораз за оне доле, у ствари, добитак. Изгубљена је част, али ништа више. Сећам се, једном је у Ливонији наш војсковођа извукao од непријатеља такве батине да сам у оном метежу чак добила из коморе једног ћогата, тај ми је седам месеци вукаo кола, све док нисмо победили и наишla инспекциja. Уопште може да се каже да нас обичне људе скupo стају и победе и порази. За нас је најбоље кад политика тапка у месту. (*Швајцарку*): Једи!

ШВАЈЦАРКО: Не једе ми се. Како ће наредник

исплатити плате?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Кад је бежанија, плате се не исплаћују.

ШВАЈЦАРКО: Исплаћују, то је њихово право. Без плате не морају да беже. Нису обавезни ни да коракну.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Швајцарко, твоја савесност ме готово плаши. Научила сам те да будеш честит зато што ниси паметан, али и то има граница. Одох сад са свештеником да купим католичку заставу и меса. Нико не уме да изабере месо као он, тако сигурно, као месечар. Мислим да он добро парче запази по томе што му сама од себе потече вода на уста. Срећа што ми допуштају да тргујем. Трговца не питају за веру већ за цену. А и протестантске панталоне греју.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Као што је рекао калуђер-просјак кад се повео разговор о томе да ће протестанти све наглавце окренути, и у граду и на селу: просјаци ће увек бити потребни. (*Мајка Храброст нестаје у колима*.) Брине се она због оне кутије. Досад нас нису приметили, баш као да сви просто припадамо овим колима, али докле ће тако?

ШВАЈЦАРКО: Могу је ја склонити.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: То је готово још опасније. Да те неко само спази! Имају они уходе. Јуче у зору један је искрснуо преда мном из јарка кад сам вршио нужду. Препадох се и у последњи час се уздржах да не ишчитам на брзину молитву. То би ме одало. Мислим да су спремни и говно да оњуше не би ли намирисали протестанта. Тај ухода је био неки мали кржљавко са завојем преко ока.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*силази с кола са кошаром*): Шта сам ово нашла, бестиднице? (*Ликујући високо диже црвене ципеле с високом потпетицом*): Иветине црвене ципеле са штиклом! Хладнокрвно их је смотала. Зато што сте јој улили у главу да је заводљиво створење! (*Ставља их у кошару*.) Вратићу их. Ивети украсти ципеле! Она срља у пропаст за новац, то разумем. А ти би бадава, за забаву. Рекла сам ти да мораš да чекаш док не дође мир. Само не за војника! Чекај мир, па онда дижи нос.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Не бих рекао да диже нос.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Још увек више него што би требало! Најдраже ми је кад је као камен из Даларне, где ничег другог и нема, па људи кажу: овај убоги се и не примећује. Док буде таква, ништа јој се неће дододити. (*Швајцарку*): Остави ту кутију где је, чујеш ли ме? И припази на своју сестру, треба је пазити. У гроб ћете ме отерати. Пре бих чувала врећу бува.

Одлази са Пуковским свештеником. Катрин скупља посуђе.

ШВАЈЦАРКО: Неће бити још много дана кад се у кошуљи може седети на сунцу. (*Катрин показује на једно дрво*.) Да, лишће је већ пожутело. (*Катрин га мимиком пита да ли хоће да пије*.) Нећу да пијем. Размишљам. (*Пауза*.) Каже да не спава. Ипак би требало да однесем кутију, пронашао сам скровиште. Де, донеси ми једну чашу. (*Катрин одлази иза кола*.) Ставићу је у критичњак крај реке док је опет не узмем. Можда ћу је узети још ноћас пред зору, и однети је у пук. Колико ли су за ова три дана могли да одмакну? Господин наредник ће исколачити очи. Угодно си ме разочарао, Швајцарко, рећи ће, ја ти поверили благајну а ти је вратиши.

У часу кад се с пуном чашом поново помоли иза кола, Катрин се одједном нађе пред двојицом мушкараца. Један од њих је неки наредник, други је поздравља широко машући својим шеширом. Он има завој преко ока.

ЧОВЕК СА ЗАВОЈЕМ: Добар вам дан, лепа госпођице. Да нисте овде видели кога из штаба Другог финског?

Катрин, врло уплашена, потрчи напред, просипајући ракију. Она двојица се згледају и повуку се кад угледају Швајцарка како седи.

ШВАЈЦАРКО (*пренувши се из размишљања*): Пола си просула. Какве то керефеке изводиш? Да ниси озледила око? Не разумем те. Морам и ја да идем, одлучио сам, тако је најбоље. (*Устаје. Она све покушава да га упозори на опасност. Он је само одгуреје*.) Волео бих да знам шта ти је на уму. Наравно да ми желиш добро, јаднице јадна, али не умеш да кажеш. Врло важно што си просула ракију, испићу ја још много чаша, једна више или мање не мари (*вади из кола кутију и ставља је под капут*). Одмах ћу се вратити. Де, не задржавај ме

више, наљутићу се. Наравно да ми желиш добро. Само да умеш да говориш.

Како она хоће да га задржи, он је пољуби и отме се. Одлази. Очајна, она трчкара тамо-амо, испуштајући тихе крикове. Враћају се Пуковски свештеник и Мајка Храброст. Катрин се стушти на своју мајку.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Шта је, шта је? Сва си ван себе. Је ли ти неко учинио што нажао? Где је Швајцарко? Причај све по реду, Катрин. Твоја мајка те разуме. Шта, оно копиле је ипак однело кутију? Треснућу му је о главу, подмуклици једном. Само полако и не фрфљај, објасни рукама, не волим кад кевћеш као пас, шта ће свештеник да помисли? Језа га хвата од тога. Био је ту неки једнооки?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Једнооки, то је ухода. Јесу ли Швајцарка ухватили? (*Катрин одмахује главом, слеже раменима.*) Готови смо.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*узима из кошаре католичку заставу, коју Пуковски свештеник причвршиће на копљачу*): Истакните нову заставу!

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*горко*): Сви смо овде, богу хвала, католици.

Позади се чују гласови. Она два човека доводе Швајцарка.

ШВАЈЦАРКО: Пустите ме, немам ништа код себе. Немој да ми ишчашиш руку, невин сам.

НАРЕДНИК: Овај је одавде. Ви се познајете.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ми? Откуд?

ШВАЈЦАРКО: Не познајем их. Ко зна ко су, ништа ја с њима немам. Овде сам купио ручак, десет филира је стајао. Ваљда сте ме тада видели како овде седим, а био је и пресољен.

НАРЕДНИК: Ко сте ви, а?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Поштени људи. Истина је, купио је овде ручак. Био је за њега преслан.

НАРЕДНИК: Је л' се ви то правите да га не познајете?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Како да га познајем? Не познајем ја цео свет. Никога ја не питам ни како се зове ни је ли неверник; ако плати, није неверник. Јеси ли неверник?

ШВАЈЦАРКО: Нисам.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Лепо је седео и уста

ни отворио није, осим за залогај. Тад не може да их не отвори.

НАРЕДНИК: А ко си ти?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Мој слуга, точи пиће у кантини. А и ви мора да сте жедни, донећу вам чашу ракије, сигурно сте јурили, па се угрејали.

НАРЕДНИК: У служби нема ракије. (*Швајцарку*): Нешто си то носио. Мора да си то сакрио негде крај реке. Капут ти се баш добро надуо кад си одавде одлазио.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Је ли то био баш овај?

ШВАЈЦАРКО: Чини ми се да мислите на неког другог. Видео сам једног како трчи а капут му се надуо. Нисам то био ја.

МАЈКА ХРАБРОСТ: И ја мислим да је то нека забуна, дешава се то. Ја познајем људе у душу, ја сам Мајка Храброст, чули сте за мене, сви мене познају, а ја вам кажем, овај изгледа честит.

НАРЕДНИК: Ми тражимо касу Другог финског пука. А знамо и како изгледа онај коме је поверена на чување. Тражили смо га два дана. Ти си то.

ШВАЈЦАРКО: Нисам.

НАРЕДНИК: А ако не проговориш, готов си, то знаш и сам. Где је?

МАЈКА ХРАБРОСТ (*сугестивно*): Ама дао би је он, ако би због тога настрадао. Сместа би он рекао, код мене је, ево је, сила бога не моли. Није он баш толико глуп. Проговори сад, блесавко, наредник ти пружа прилику.

ШВАЈЦАРКО: Кад није код мене!

НАРЕДНИК: Онда хајде с нама. Већ ћемо ми то утврдити (*одводе га*).

МАЈКА ХРАБРОСТ (*виче за њима*): Рекао би. Није толико глуп. И немојте му ишчашити руку! (*Трчи за њима*.)

Исте вечери. Пуковски свештеник и нема Катрин перу чаше и чисте ножеве.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Овакви случајеви, кад некога ухвате, нису непознати у историји религије. Подсећам на Муке нашег Господа и Избавитеља. Има о томе једна стара песма (*пева Песму часова*):

*Кô убицу неког злог,
У јутарњем сату
Довели су Господа
Неверном Пилату.*

*Он не нађе да је крив
Нит' смрт да му ваља
Досудит' — ал' посла га
Пред Ирода краља.*

*У три сата Христа су
Бичем ишибали
И трновим венцем му
Главу овенчали.*

*Засула га хула, руг,
Свет га био, тукô,
А свој смртни крст је сам
На Голготу вукô.*

*У шест сати на крст, наг,
Разапет је био,
Молио је, јадао,
Крв је своју лио.*

*Сви му се подсмевали,
И зликовци сами —
Сунце згаси тад свој зрак,
Свет оста у тами.*

*Он у девет, напуштен,
Крикну јецајући,
Страже га напојише
Сирћетом и жучи.*

*Кад издахну, земља се
Затресе, у храму
Расцепи се завеса,
Свет клону у таму.*

*У вечерњи час му још
Ломили су кости,
Копљем ребра проболи,
Све од силне злости.*

*Шикну вода, шикну крв,
Све уз хулу њину,
Ето шта учинише
Човечјему сину.*

МАЈКА ХРАБРОСТ (*долази, узбуђена*): Ради се о животу или смрти. Али с наредником се, кажу, може говорити. Само не смемо дозволити да се открије да је то наш Швајцарко, иначе ћемо страдати као саучесници. У питању је само новац. Али где да нађемо новац? Зар Ивета није долазила? Срела сам је уз пут, већ је упешала неког пуковника, можда ће јој купити кантину.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Зар бисте је продали?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Одакле ми иначе новац за наредника?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: А од чега ћете живети?

МАЈКА ХРАБРОСТ: То и јесте питање.

Ивета Потје долази с једним врло старим пуковником.

ИВЕТА (*грли Мајку Храброст*): Драга Храбности, ко би рекао да ћемо се тако брзо поново видети! (*Шапућући*): Он није против. (*Гласно*): Ово је мој добар пријатељ, он ме саветује у пословима. Случајно сам, наиме, чула да из неких разлога продајете своја кола. Била бих муштерија.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Дајем у залогу, не продајем, не треба пренагљивати, оваква кола није лако у ратна времена поново купити.

ИВЕТА (*разочарана*): Само дајете у залогу, мислила сам да продајете. Не знам да ли би ме у том случају занимало. (*Пуковнику*): Шта ти мислиш?

ПУКОВНИК: Потпуно исто што и ти, драга.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Само их дајем у залогу.

ИВЕТА: Мислила сам да вам је новац неопходно потребан.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*чврсто*): Новац ми је неопходно потребан, али више волим да спаднем с ногу тражећи ко би их узео у залогу него да их одмах продам. А зашто, зато што живимо од тих кола. Ово ти је прилика, Ивета, ко зна кад ће ти се оваква поново указати а да у исто време имаш и

драгог пријатеља који те саветује, зар није тако?

ИВЕТА: Да, мој пријатељ мисли да треба да прихватим, али сама не знам. Ако се само дају у залогу... па и ти ваљда мислиш да би требало да одмах купимо?

ПУКОВНИК: И ја тако мислим.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Онда ћеш морати да потражиш нешто што је на продају, можда ћеш и наћи, ако имаш времена и ако се твој пријатељ буде врзмао с тобом недељу, две дана, можда ћеш наћи нешто погодно.

ИВЕТА: Па, можемо и да пођемо у тражење, ја волим да шврљам да нешто изнаћем, с тобом ћу да шврљам, Полди, то је право задовољство, зар не? Па нек' траје и две недеље! А кад бисте вратили новац, ако га добијете?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Могу да га вратим за две недеље, можда и за недељу дана.

ИВЕТА: Не могу да се одлучим, Полди cheri, посаветуј ме (*одводи Пуковника на страну*). Знам да мора да прода, то ме не брине. А заставник, онај плавокоси, знаш га, радо би ми позајмио новац. Заопао се у мене, каже да га подсећам на неког. Шта ми саветујеш?

ПУКОВНИК: Чувaj се тога. Тада је рђав. Тада би те само искористио. Па рекао сам ти да ћу ти ја нешто купити, зар нисам, зечију?

ИВЕТА: Од тебе не могу да примим. Наравно, ако мислиш да би заставник могао да то искористи... Полди, примију од тебе.

ПУКОВНИК: Тако и ја мислим.

ИВЕТА: Саветујеш ли ми?

ПУКОВНИК: Саветујем.

ИВЕТА (*враћа се ка Мајци Храбрости*): Мој пријатељ ми саветује да их узмем. Напишите ми признаницу и потврду да су по истеку две недеље кола моја, са свим што је у њима, одмах ћемо то и прегледати, а две стотине гулдена ћу донети доцније. (*Пуковнику*): Иди ти у логор, не чекај ме, ја ћу доцније, морам све да прегледам да што не би нестало из мојих кола. (*Љуби га. Он одлази. Она се пење на кола.*) Овде ми је нешто мало чизама.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ивета, није сад време да прегледаш своја кола, ако су твоја. Обећала си ми да ћеш разговарати с наредником о мом Швајцар-

ку, не смемо губити ни часка, кажу да ће за један сат пред преки суд.

ИВЕТА: Само још да пребројим ланене кошуље.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*за сукњу је вуче с кола*): Хијено неосетљива, о Швајцарку се ради. И ни речи од кога је понуда, прави се, за име божје, да је он твој драги, сви ћемо иначе да настрадамо као његови саучесници.

ИВЕТА: Ђоравку сам заказала састанак у шумарку, мора да је већ тамо.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: И не мора се одмах ићи до две стотине, иди до сто и педесет, и то ће бити довољно.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Је ли то ваш новац? Молим вас, у ово се не мешајте. Своју супу с луком већ ћете добити. Трчи и не ценкај се, живот је у питању (*групично Ивету да иде*).

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Не бих хтео да се мешам у ваше ствари, али од чега ћемо живети? Имате на врату кћер неспособну за рад.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Рачунам с пуковском камасом, паметњаковићу. Ваљда ће му одобрити трошкове.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Да ли ће само она умети да то обави како треба?

МАЈКА ХРАБРОСТ: У њеном је интересу да исплатим њене две стотине и она добије кола. Бацила је око на њих, а ко зна колико ће јој још потрајати онај пуковник. Катрин, очисти ножеве, узми плавца. А и ви, не стојте ми ту као Исус на Маслиновој гори, мрдните мало, оперите чаше, вечерас ће доћи бар педесет коњаника, а онда ћу вас опет слушати: „Нисам навикао да трчарам, ох, моје ноге, кад држим беседу не трчим.“ Мислим да ће нам га они пустити. Богу хвала, подмитљиви су. Нису то вукови него људи, зинули су за новцем. Подмитљивост је код људи исто што милосрђе код драгог бога. Подмитљивост је наша једина нада. Док је ње, има и благих пресуда, па се и невин понекад извуче на суду.

ИВЕТА (*дотрчи, задихана*): Неће ни да чују без две стотине. И треба брзо радити. Не воле кад се отеже. Најбоље да с ђоравком одмах одем до свог пуковника. Признао је да је каса била код њега, прсте су му стезали. Али бацио је у реку кад је

приметио да су му на трагу. Каса је пропала. Да тркнем по новац од свог пуковника?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Каса пропала? Како онда да опет дођем до своје две стотине?

ИВЕТА: А тако, мислили сте да их узмете из касе? Ала бисте ме удесили. Не заварајте се више. Морајете да платите ако хоћете да поново видите Швајцарка, или, можда, треба да се целе ствари оканем како бисте сачували своја кола?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Нисам с тим рачунала. Не наваљуј, дођи ћеш ти до кола, већ сам их изгубила, а имала сам их седамнаест година. Само часак да размислим, све ми је ово дошло изненадно, шта да радим, две стотине не могу да дам, ипак си могла мало да спустиш цену. Нешто морам имати у рукама, иначе свако коме то дуне, може да ме гурне у први јарак крај пута. Иди и кажи да дајем сто и двадесет гулдена, или од свега нема ништа, кола и тако губим.

ИВЕТА: Неће пристати. Ђорави се и онако жури и стално се осврће, толико је узнемиран. Зар није боље да одмах дам две стотине?

МАЈКА ХРАБРОСТ (*очајна*): Не могу толико да дам. Тридесет година сам радила. Овој је већ двадесет и пет, а још нема мужа. Имам и њу. Не наваљуј, знам шта радим. Кажи, сто и двадесет, или од свега нема ништа.

ИВЕТА: Ваљда знате шта радите (*брзо одлази*). *Не погледавши ни Пуковског свештеника ни Катрин, Мајка Храброст седа да помогне Катрини у чишћењу ножева.*

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не разбијајте те чаше, нису више наше. Гледај шта радиш, посечи ћеш се. Швајцарко ће се вратити, даћу ако треба и две стотине. Добићеш ти свог брата. Са осамдесет гулдена напунићемо велику кошару робом и почети из почетка. Што се мора није тешко.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Бог ће све на добро окренuti, тако пише.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Добро их бришите. (*Ђутке чисте ножеве.*)

Катрин одједном јецајући отрчи иза кола.

ИВЕТА (*дотрчи*): Не пристају. Упозорила сам вас. Ђорави је одмах хтео да оде, јер више не вреди чекати. Каже да сваког часа очекује да чује добо-

ше, а то значи да је пресуда изречена. Понудила сам сто и педесет. Ни трепнуо није. Једва сам га наговорила да остане тамо док с вами још једном не разговарам.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Реци му да дајем две стотине. Трчи. (*Ивета отрчи. Седе ђутке. Пуковски свештеник је престао да брише чаше.*) Чини ми се да сам се предуго погађала.

Из даљине се чују добоши. Пуковски свештеник устаје и одлази позади. Мајка Храброст остаје седећи. Светлост се постепено гаси. Добовање престаје. Светлост се поново пали. Мајка Храброст се није ни померила.

ИВЕТА (*дотрчи, врло бледа*): Ценкали сте се, ценкали, и сачували своја кола. Једанаест метака је добио, ништа више. Не заслужујете да за вас уопште хајем. Али, дочула сам да не верују да је каса доиста у реци. Сумњају да је овде и да сте, уопште, били с њим у некој вези. Хоће да га донесу овамо да виде да ли ћете се одати кад га угледате. Опомињем вас да се направите да га не познајете, иначе ћете сви настрадати. За петама су ми, боље да вам то одмах кажем. Да Катрин поведем са собом? (*Мајка Храброст одмахује главом.*) Зна ли она? Можда није ни чула добовање, или није схватила.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Зна. Доведи је.

Ивета доводи Катрин, која прилази својој мајци и зауставља се поред ње. Мајка Храброст је узима за руку. Долазе два војника с носилима, на којима нешто лежи испод покрова. Поред њих иде наредник. Носила спуштају на земљу.

НАРЕДНИК: Ево једног коме не знамо ни име. А морамо га записати, да све буде по пропису. Код тебе је ручао. Погледај добро да ли га познајеш (*скида покров*). Познајеш ли га? (*Мајка Храброст одмахује главом.*) Шта, никад га ниси видела пре него што је код тебе ручао? (*Мајка Храброст одмахује главом.*) Дижите га. Носите га на стрвиште. Нема никог ко га познаје.

Односе га.

МАЈКА ХРАБРОСТ ПЕВА ПЕСМУ О ВЕЛИКОЈ КАПИТУЛАЦИЈИ.

Пред једним официрским шатором. Мајка Храброст чека. Писар извирује из шатора.

ПИСАР: Вас знам. Код вас је био неки претстанички благајник који се крио. Больје да се не жалите.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Жалићу се. Нисам нимало крива, а ако ово овако пустим, изгледаће као да имам немирну савест. Сабљама су ми све исекли у колима и још ми ама ни за шта тражили пет талира глобе.

ПИСАР: За ваше вам добро саветујем, језик за зубе. Немамо много кантинера код нас, па вам дозвољавамо да тргујете, поготово кад имате немирну савест и с времена на време плаћате глобу.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Жалићу се.

ПИСАР: Како хоћете. Онда причекајте док господин капетан буде имао времена (*враћа се у шатор*).

МЛАДИ ВОЈНИК (*долази дижући грдну буку*): Вouque la Madonne! Где је то проклето псето од капетана што је проневерило моју награду и пропило је са својим курвама? Уцмекаћу га!

СТАРИЈИ ВОЈНИК (*дотрчи за њим*): Умукни. Бациће те у гвожђа!

МЛАДИ ВОЈНИК: Излази отуд, лупежу! Исећи ћу те на парампарчиће! Да ми проневери награду, пошто сам скочио у воду, једини од целе чете, а сад не могу себи ни пиво да платим, е то нећу да трпим! Излази да те раскомадам!

СТАРИЈИ ВОЈНИК: Маријо и Јосифе, оде право у пропаст.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Нису му исплатили награду?

МЛАДИ ВОЈНИК: Пусти ме, и тебе ћу изгазити, све о истом трошку.

СТАРИЈИ ВОЈНИК: Спасао је пуковниковог коња а није добио награду. Још је млад, није довољно дуго у војсци.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Пусти га, није пас да га

треба ланцем везати. Сасвим је у реду што тражи награду. Зашто би се иначе истицао?

МЛАДИ ВОЈНИК: Да се онај унутра опија! Сви сте ви сероње. Учинио сам нешто изузетно и хоћу да добијем своју награду.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Младићу, немојте на мене да се издирете. Имам ја своје бриге, а и иначе, штедите глас, биће вам потребан кад капетан дође. Он се, после, створи ту, а ви промукли, звука из себе не можете да истиснете, и он не може да вас баци у гвожђа и држи док не помодрите. Они који се толико деру не издрже дуго, једно пола сата, па их после зачас песмом уљулькају у сан, толико буду иссрпени.

МЛАДИ ВОЈНИК: Ја нисам иссрпен, а о спавању нема ни говора, гладан сам. Хлеб пеку од жира и конопљиног зреневља, па тако још и уштеде. Онај ће прокурвати моју награду, а ја сам гладан. Морам га уцмекати.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Разумем, гладни сте. Прошле године војсковођа вам је наредио да срните с друма и ударите преко поља, да се жито изгази, за чизме сам тада могла да добијем и десет гулдена, да је ко могао да плати десет гулдена и да сам ја имала чизама. Мислио је да ове године неће више бити у овом крају, а сад је ипак још ту, и глад је велика. Разумем што сте гневни.

МЛАДИ ВОЈНИК: Нећу то да трпим, ништа ми не говорите, не подносим неправду.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ту сте у праву, али колико? Колико не подносите неправду? Сат или два? Видите, то се нисте запитали, а то је главно, зато што ћете се бедно осећати кад у гвожђима откријете да, наједном, подносите неправду.

МЛАДИ ВОЈНИК: Не знам само зашто вас слушам. Вouque la Madonne! Где је капетан?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Слушате мੇ зато што већ znate оно што вам кажем, да вам је гнев већ изветрио, кратак је то гнев био, а вама је потребан дуготрајан, али откуд вам?

МЛАДИ ВОЈНИК: Да нећете случајно да кажете да нисам у праву што тражим награду?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Напротив. Само кажем да вам гнев није довољно дуготрајан, с таквим гневом не можете ништа постићи, баш штета. Да је дуго-

трајан, ја бих вас још и подстицала. Раскомадајте тог пса, то бих вам тада саветовала, али шта ако га не раскомадате, јер већ и сами осећате како подвлачите реп? Онда бих ја остала овде и капитан би се искалио на мени.

СТАРИИ ВОЈНИК: Потпуно сте у праву, шенуо је.

МЛАДИ ВОЈНИК: Е па видећемо да л' га нећу раскомадати (*извлачи свој мач*). Кад дође, раскомадаћу га.

ПИСАР (провирује): Господин капитан ће одмах доћи. Седи!

Млади војник седа.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Већ седи. Видите, шта сам рекла. Већ седите. Да, добро нас они познају и знају како ће с нама. Седи! И већ седимо. А кад се седи, нема буне. Боље немојте ни устајати, више нећете стајати онако како сте пре стајали. Немојте се преда мном стидети, нисам ни ја боља. Све су нас застрашили и обесхрабрили. Зашто, па зато што би, писнем ли, то могло да ми нашкоди послу. Испричаћу вам нешто о Великој капитулацији (*пева Песму о Великој капитулацији*).

*Некад кад сам и ја била млада
Мислила сам: нико није као ја.*

(Не као каква сељанчица, с овим мојим изгледом и даром и мојом тежњом за нечим вишим!)

*Све најбоље сам захтевала тада —
Нема са мном шале, нек' се зна.*

(Све или ништа, у сваком случају никако први који наиђе, свако је ковач своје среће, не играм ја како други свира!)

*Чворак с крова тек
Зазвижда: чек, чек!
По такту ступаћеш и ти
Полако, брзо, као сви,
Уз своје песме ситан тон:
Сад, сад ће он.
Ал' ништа од свег тог:*

*Човек си, ниси бог,
Снима си склон.*

*А пре но година беше известрила
Научих да гутам понос и јад љут.*

(Двоје деце на врату, а скуп и хлеб и све друго што ти треба!)

*Кад су свршили са мном, већ сам била
На коленима, гурнута у кут.*

(Треба умети с људима, рука руку мије, не може се главом кроза зид!)

*Чворак звизну тад:
Како, зар већ сад!
И она, ево, ступа, гле,
Полако, брзо, као све,
Уз своје песме ситан тон:
Сад, сад ће он.
Ал' ништа од свег тог:
Човек си, ниси бог,
Снима си склон.*

*Многе су на небо јуришале,
Највише звезде кô циљ да су лак!*

(Прегаоцу и бог помаже, кад се хоће све се може, у радише свега бише!)

*Ал' верући се, гле, зачас су знале:
Тешко се носи сламни шешир чак.*

(Пружај се према губеру!)

*Чворак с крова, тек,
Сад звижди: чек, чек!
И ево, ступају сад, гле,
Полако, брзо, као све,
Уз своје песме ситан тон:
Сад, сад ће он.
Ал' ништа од свег тог:
Човек си, ниси бог,
Снима си склон.*

Зато сматрам да треба да останеш овде исукана мача ако ти је стварно до тога и ако ти је гнев довољно велик, јер, признајем, имаш све разлоге за то, али ако ти је гнев краткотрајан, боље одмах одлази!

МЛАДИ ВОЈНИК: Польуби ме у дупе! (*Одлази, тетурајући. Старији војник за њим.*)

ПИСАР (*промоли главу*): Капетан је дошао. Сад можете да се жалите.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Предомислила сам се. Нећу се жалити (*одлази*).

5

ПРОШЛЕ СУ ДВЕ ГОДИНЕ. РАТ ЗАХВАТА СВЕ ВЕЋА ПРОСТРАНСТВА. НА НЕПРЕСТАНИМ ПУТОВАЊИМА, МАЛА КОЛА ХРАБРОСТИ ПРОЛАЗЕ КРОЗ ПОЉСКУ, МОРАВСКУ, БАВАРСКУ, ИТАЛИЈУ И ПОНОВО БАВАРСКУ. ГОДИНЕ 1631. ТИЛИЈЕВА ПОБЕДА КОД МАГДЕБУРГА СТАЈЕ МАЈКУ ХРАБРОСТ ЧЕТИРИ ОФИЦИРСКЕ КОШУЉЕ.

Кола Мајке Храбрости стоје у разрушеном селу. Издалека допире слабашна војна музика. Катрин и Мајка Храброст послужују два војника крај шанка. Један од њих је преко рамена пребацио женску бунду.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Шта, не можеш да платиш? Нема паре, нема ракије. Победничке маршеве свирају, али плате не исплаћују.

ВОЈНИК: Хоћу своју ракију. Закаснио сам на пљачку. Војсковођа нас је зезнуо и одобрио само један сат за пљачкање града. Није он чудовиште, тако је рекао; мора да га је град подмитио.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*улази посрђући*): У дворишту их лежи још неколико. Сељакова породица. Нека ми неко помогне. Треба ми платна.

Други војник одлази с њим. Катрин се врло узбуђује и покушава да наговори своју мајку да дâ платно.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Немам. Све сам завоје продаја пук. А ради ових нећу цепати своје официр-

ске кошуље.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*виче издалека*): Рекао сам, треба ми платна

МАЈКА ХРАБРОСТ (*сада на степенице да спречи Катрин да уђе у кола*): Ништа не дам. Ови не плаћају и немају ништа.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*нагнут над неку жену коју је унео*): Зашто сте овде остали у среде топовске ватре?

СЕЉАКОВА ЖЕНА (*изнемогло*): Имање.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ови да нешто оставе? А ја сад да сносим трошак. Не дам.

ПРВИ ВОЈНИК: Ово су протестанти. Зашто ли морају бити баш протестанти?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Баш њих брига за твоју веру. Имање им је пропало.

ДРУГИ ВОЈНИК: Ама нису протестанти. И они су католици.

ПРВИ ВОЈНИК: Не можемо ми за време пальбе разабирати протестанте од католика.

СЕЉАК (*кога доводи Пуковски свештеник*): Оде ми рука.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Где је то платно?

Сви гледају Мајку Храброст, која се и не помера.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ништа не могу да дам. Са свим тим дажбинама, царинама, порезима и митом! (*Катрин, пуштајући грлене гласове, подиже летву и њоме прети мајци.*) Јеси ли полудела? Остављај ту летву или ћу те звизнути, цмизздравице једна! Не дам ништа, нећу, морам на себе да мислим. (*Пуковски свештеник је подиже са степеница на колима и спушта је на земљу; потом извлачи кошуље, цепа их и прави завоје.*) Моје кошуље! По пола гулдена комад! Упропашћена сам!

Из куће допире болан дечји глас.

СЕЉАК: Дете је још унутра!

Катрин трчи у кућу.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*жени*): Лези! Изнеће га.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Зауставите је, кров се може срушити.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Ја више нећу тамо улазити.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*трчкара тамо-амо*): Не разбацујте се мојим скупим платном!

Други војник је задржава. Катрин износи одојче из рушевина.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Јеси ли којом срећом опет нашла неко одојче да га вуцараши са собом? Сместа га враћај мајци, иначе ћу опет сатима имати да се лонцам с тобом док ти га не отмем, чујеш ли? (*Другом војнику*): Не буљи, боље иди тамо позади и кажи им да престану са свирком, и овде видим да су победили. Имам само штете од ваших победа.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*превијајући рану*): Крв пробија.

Катрин љуља одојче и тепа му успаванку.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Седи ту и срећна је усред све ове беде. Предај га одмах, мајка већ долази свести. (*Угледа Првог војника који се дочекао пића и спрема се да побегне са флашом*.) Пасји сине! Ти би, марво једна, и даље да побеђујеш? Плати.

ПРВИ ВОЈНИК: Ништа немам.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*стргне с њега крznени ограч*): Онда остави тај ограч, и онако је украден.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Доле још један лежи.

6

ПРЕД ГРАДОМ ИНГОЛШТАТОМ У БАВАРСКОЈ, ХРАБРОСТ ПРИСУСТВУЈЕ ПОГРЕБУ ПОГИНУЛОГ ЦАРСКОГ ВОЈСКОВОЂЕ ТИЛИЈА. РАЗГОВАРА СЕ О РАТНИМ ЈУНАЦИМА И О ТРАЈАЊУ РАТА. ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК СЕ ЖАЛИ ШТО СУ ЊЕГОВИ ТАЛЕНТИ НЕИСКОРИШЋЕНИ, А НЕМА КАТРИН ДОБИЈА ЦРВЕНЕ ЦИПЕЛЕ. ГОДИНА ЈЕ 1632.

Под шатором кантине, са шанком у позадини. Киша. У даљини добоши и погребна музика. Пуковски свештеник и пуковски писар играју даме. Мајка Храброст и њена кћи инвентаришу.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Сад погребна поворка креће.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Штета за војсковођу — двадесет два пара чарапа — што је погинуло, кажу да је то био несрећан случај. Било је магле на ливади, она је крива. Војсковођа је таман једном

пуку довикнуо да се боре до последњег, и појахао је назад, али је у магли погрешио правац тако да је отишао напред, па је усред боја закачио метак — остала су још само четири фењера. (*Звиждук из позадине. Она иде ка шанку.*) Срамота што сте се искрали с погреба вашег покојног војсковође (*точи им пиће*).

ПИСАР: Није им требало исплаћивати плату пре погреба. Сад се опијају, уместо да иду на сахрану.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*Писару*): А зар ви не морате на погреб?

ПИСАР: Извукао сам се, због кишке.

МАЈКА ХРАБРОСТ: С вама је нешто друго, вама би киша упропастила униформу. Кажу да су, наравно, хтели да му звона звоне за погреб, али испоставило се да су цркве разрушене палјбом по његовој заповести, тако да сиромах војсковођа неће чути звона кад га буду спуштали у гроб. Уместо тога ће да испале три топовске салве, да не буде исувише глуво — седамнаест опасача.

ГЛАС ИЗА ШАНКА: Крчмарице! Ракије!

МАЈКА ХРАБРОСТ: Прво новац на среду! Не, нећете ми ви улазити у шатор с тим блатњавим чизмама! Можете да пијете и напољу, киша некиша. (*Писару*): Унутра пуштам само официре. Војсковођа је у последње време, кажу, имао брига. У Другом пуку је, прича се, било немира зато што им није исплатио плату него рекао да је то верски рат и да треба бесплатно да ратују. (*Погребни марш. Сви гледају према позадини.*)

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Сад дефилују пред преузвишеним лешом.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Мени је жао оваквог војсковође или цара, он је вальда замишљао да ради нешто нарочито, нешто о чему ће људи причати још и у далека будућа времена, и да ће добити споменик, да ће, на пример, освојити свет, то је велики циљ за једног војсковођу, он за боље и не зна. Укратко, он коњаше, а онда све пропадне због простог народа, који можда хоће само криглу пива и мало друштвансце, ништа узвиšење. Већ су и најлепши планови пропадали због ситничавости оних што је требало да их изводе, јер цареви не могу ништа да направе сами, њима је нужна подршка њихових војника и народа у коме су се

затекли, зар нисам у праву?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*смеје се*): Храбрости, дајем вам за право, осим што се војнику тиче. Они чине што могу. Са онима напољу, на пример, који лочу ракију на киши, поуздао бих се да стотину година водим рат за ратом, па и два у исто време, а ја нисам војсковођа од заната.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ви, значи, не мислите да би се рат могао завршити?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Зато што је војсковођа погинуо? Не будите дете. Таквих има на туцета, јунака увек има.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Слушајте, не питам вас ја то тек тако, него стога што се премишљам да ли да купим залихе робе, сад могу јефтино да их добијем, али ако се рат заврши, могу да их бацим.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Схватам ја да ви то озбиљно мислите. Увек је било таквих који се којекуда мувaju и говоре: „Рат ће једном већ да престане.“ А ја кажем: никаде не стоји да ће рат једном да престане. Разуме се, може бити и мало затишја. И рат мора мало да предахне, да, могао би чак, тако да кажем, и да понастрада. Није ни он од тога обезбеђен, нема на овој земљи ништа савршено. Савршеног рата, за који би могло да се каже: е, овом нема шта да се приговори, можда никад неће ни бити. Може се он одједном спотакнути о нешто непредвиђено, нико не може баш на све да мисли. Нека несмотреност, нехат, можда, и ето ти невоље. Е, онда нема друге него извлечити рат из гована. Али цареви и краљеви и папа прискочиће му у тој невољи у помоћ. Тако да он, углавном, нема чега озбиљног да се плаши, пред њим је дуг век.

ЈЕДАН ВОЈНИК (*пева пред шанком*):

*Ракије, крчмару, дај,
Коњаник хита, знај,
За цара мора се бити.*

Дуплу, празник је!

МАЈКА ХРАБРОСТ: Кад бих могла да се поуздам у вас...

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Сами размислите! Шта би могло бити против рата?

ВОЈНИК (*пева у позадини*):

*Груди ми, жено, дај,
Коњаник хита, знај,
На Чешку завојшти.*

ПИСАР (*одједном*): А мир, шта ће бити с миром? Ја сам из Чешке и хтео бих кад се укаже прилика да одем кући.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Је л', хтели бисте? Да, мир! Шта бива с рупом кад се поједе онај сир с рупама?

ВОЈНИК (*пева у позадини*):

*Баци већ адут тај,
Коњаник хита, знај,
Да већ приступи чети.*

*Моли, попе, за крај,
Коњаник хита, знај,
Мора за цара мрети.*

ПИСАР: Не може се дugo без мира живети.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Ја бих рекао да мира има и у рату, рат има своје мирне тренутке. Рат, наиме, задовољава све потребе, чак и потребу за миром, и за то су се постарали, иначе не би могао да се одржи. У рату можеш да какиш као и у најспокојнијем миру, између две битке има пива, а чак и у маршу можеш малчице да дремнеш, на лакту, то је увек могућно, у неком јарку крај друма. Кад се јуриша не можеш да играш карте, то не можеш ни кад ореш у најдубљем миру, али после победе већ има могућности. Може ти се десити да ти откину ногу, тада најпре почнеш да се ужасно дерњошеш, као да се десило ко зна шта, а онда се смириш или добијеш ракије, и на крају опет скакућеш, а рат се због тога не осећа горе него пре тога. А шта те спречава да се усред тог клања и париш, иза неког амбара или на неком другом месту, не може нико у томе да те дуже време спречава, и онда рат има и твоје потомке и може с њима даље да гура. Не, рат увек нађе неки излаз, а што и да не. Зашто би онда престајао?

Катрин је престала да ради и нетремице гледа

Пуковског свештеника.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Онда ћу да купим ту робу. Поуздавам се у вас. (*Катрин одједном баци на земљу кошару с флашама и отрчи.*) Катрин! (*Смеје се.*) Исусе, па она чека мир. Обећала сам јој да ће добити мужа кад наступи мир (*отрчи за њом.*)

ПИСАР (устајући): Добио сам, пошто сте се ви распричали. Ви плаћате.

МАЈКА ХРАБРОСТ (улази с Катрин): Буди разумна, рат ће још мало потрајати и ми ћемо зарадити још мало новца, па ће мир бити утолико лепши. Иди у град, нема доnde ни десет минута, и узми оне ствари у „Златном лаву“, оне које су вредније, остале ћемо доцније покупити с колима, све је договорено, отпратиће те господин пуковски писар. Скоро сви су на војсковођином погребу, не може ништа да ти се деси. Добро припази, не дај да ти шта украду, мисли на свој мираз!

Катрин ставља мараму на главу и одлази с Писаром.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Зар можете да је пустите с Писаром?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Није тако лепа да би неко пожелео да је напаствује.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Почесто сам се ди-вио како управљате својим пословима и у свакој прилици умете да се снађете. Сад ми је јасно зашто вас зову Храброст.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Сиромасима је храброст нужна. Иначе су изгубљени. У њиховом положају она им је потребна већ и зато да устану у зору. Или да поору земљу, и то усред рата! Већ и то што рађају децу показује да имају храбrosti, јер нема никакве наде за њих. Једни другима морају да буду крвници, морају узајамно да се колју, па ако треба да се погледају очи у очи, и за то им, богме, треба храбrosti. То што трпе цара и папу, и то је доказ огромне храбrosti, јер их то стаје живота (*она седа, вади из цела кратку лулу и пуши.*) Могли бисте да нацепате мало дрва.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (мрзовољно слачи капут и спрема се да цела дрва): Ја сам, у ствари, духовник а не дровсеча.

МАЈКА ХРАБРОСТ: А ја немам душе. Насупрот томе, дрва за огрев су ми потребна.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Каква је то лула?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Па, лула.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Не, није то „па, лула“, него је то сасвим одређена лула.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Је л'?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: То је лула оног кувара из Уксеншерновог пука.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Кад знate, што тако подмучло питате?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Зато што не знам да ли сте свесни да баш ту лулу пушите. Могло би бити и да сте тек онако претурали по својим стварима и да вам је допала руку било која лула, па сте је узели из чисте расејаности.

МАЈКА ХРАБРОСТ: А што не би било и тако?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Зато што није. Ви је пушите свесно.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Па ако је и тако?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Храбости, опомињем вас. То ми је дужност. Тешко да ћете тог господина икад више видети, али то није штета, него ваша срећа. На мене није оставио повољан утисак. Напротив.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Је л'? Баш је био згодан човек.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Ах, је л', ви то називате згодним човеком? Ја не. Далеко је од мене помисао да му желим зло, али не бих га могао назвати згодним човеком. Пре бих га назвао донжуаном, и то препреденим. Погледајте само ту лулу, ако мени не верујете. Мораћете признati да поприлично одаје његову нарав.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ништа не видим. Излизана је.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Напола је прегризена. Силеција. То је лула безобзирног силеције, то по њој видите, ако још нисте изгубили моћ расуђивања.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Немојте ми само исећи и тај пањ за цепање дрва.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: рекао сам вам да нисам дровсеча од заната. Учио сам за духовника. Овде се моји дарови и способности злоупотребљавају за физички рад. Дарови које ми је бог дао, уопште не долазе до изражaja. То је грехота. Ви ме

нисте чули како држим проповед. Цео пук могу једном једином беседом да доведем у такво расположење да на непријатеља гледа као на стадо оваца. Живот им се тада чини као стари смрдљиви обојак који одбацују мислећи на коначну победу. Бог ме је обдарио речитошћу. Проповедам тако да вам памет стане.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не бих ни желела да ми памет стане. Шта бих онда?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Храбости, често сам се питao да ли ви својим сувим речима, у ствари, не скривате своју топлу природу. И ви сте људско биће и треба вам топлине.

МАЈКА ХРАБРОСТ: У овом шатору ће нам бити топло понадре ако будемо имали доста дрва.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Скрећете разговор. Озбиљно, Храбости, понекад се питам како би било кад бисмо наше односе учинили мало приснијим. Мислим, кад нас је већ ковитлац ратних времена тако чудно заједно сковитлао.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Мислим да су они већ довољно присни. Ја вама кувам, а ви мени, на пример, цепате дрва.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*прилази јој*): Знате ви шта ја под „приснији“ подразумевам; нема то везе с јелом и цепањем дрва и сличним низким потребама. Пустите своје срце да проговори, не будите тако тврди.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не примичте ми се с том секиром. То би ми био мало и одвише присан однос.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Немојте се изругивати. Озбиљан сам човек и размислио сам о овом што кажем.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Свештениче, будите паметни. Ви сте ми симпатични, не бих желела да вам морам натрљати нос. Ја само хоћу да себе и своју децу прехраним уз помоћ ових кола. Не сматрам их својим, нити ми је сада до личних ствари. Упуштам се у ризик с куповином баш сад кад је погинуо војсковођа и кад сви говоре о миру. Куда ћете ви ако ја пропаднем? Видите, не знате. Нацепајте нам дрва, па ће нам вечерас бити топло, у оваква времена је већ и то много. Шта је сад то? (*устаје*).

Улази Катрин, без даха, с раном на челу и преко ока. Вуче свакојаке ствари, пакете, кожу, један

добош итд.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Шта је, је ли те ко напао? На повратку? Напали су је кад се враћала! Мора да је то онај коњаник који се овде код мене напио! Није требало да те пустим да идеши. Бацај све то! Није страшно, рана није дубока. Превићу је и за недељу дана ће зацелити. Гори су од сваке звери (*превија рану*).

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Њима ја ништа не пребацујем. Код своје куће нису силовали. Криви су они који замећу рат, они у човеку све окрену тумбе.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Зар те писар није довде пратио? Па да, зато што си пристојно створење, зато не хају за тебе. Рана није дубока, неће остати траг. Тако, сад је превијена. Добићеш нешто, смири се. Кришом сам нешто сачувала за тебе, видећеш (*извлачи из вреће црвене ципеле са штиклом Ивете Потје*). А, видиш ли? Увек си их желела. Ево ти их. Брзо их обуј, да се не предомислим. Неће остати траг, иако се ни тога не бих бојала. Најгора је судбина оних које им се допадају. Вуџарају их док не крепају. Оне које им се не допадну, оставе у животу. Већ сам их ја видела, лепе у лицу су биле, а онда су за тили час тако изгледале да би се и вук од ужаса најежио. Не могу те од страха ни за дрво крај друма да зађу, грозан им је живот. То је као и са дрвећем, оно усправно, високо секу за кровне греде, а криво живи и ужиша. Све у свему, можда је ово и срећа. А ципеле су још добре, намазала сам их кад сам их склонила.

Катрин оставља ципеле где су и увлачи се у кола.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Само да не остане унакажена.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ожилјак ће остати. Нема више зашто да чека мир.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Није дала да јој одузму ствари.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Можда није требало да јој то тако строго прикричим. Кад бих само знала шта јој је у глави! Једном је напољу остала целу ноћ, један једини пут за свих ових година. После је била као и дотад, само је више грбачила радећи. Нисам могла да докучим шта јој се догодило. Неко време

сам тиме разбијала главу (*узима ствари које је Катрин донела и бесно их сортира*). То је рат! Леп извор прихода!

Чују се топовске салве.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Сад сахрањују војсковођу. Ово је историјски тренутак.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Мени је историјски тренутак што су ми кћер ранили у око. Већ је напола упропашћена, мужа више неће стећи, а луда је за децом, само због рата је и нёма, један војник јој је док је још била мала угуроа нешто у уста. Швајцарка више нећу видети, а сам бог зна где је Ајлиф. Проклет био рат!

7

МАЈКА ХРАБРОСТ НА ВРХУНЦУ СВОЈЕ ТРГОВАЧКЕ КАРИЛЕРЕ.

Друм. Пуковски свештеник, Мајка Храброст и њена кћи Катрин вуку кола с арњевима, на којима је изложена нова роба. Мајка Храброст носи о врату ланац од сребрних талира.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Нећете ми огадити рат. Кажу да он тамани слабе, али они пропадају и у миру. Само што рат своје људе боље храни. (*Пева*):

*Немаш ли за рат снаге, чврстине,
Ни за победу ниси и мир.
И рат је врста трговине,
Продајеш барут уместо сир.*

А шта би нам вредело да се скрасимо на једном месту? Такви први гину. (*Пева*):

*Многи је много хтео за се —
Погачу тражи, неће крух:
Ров кола, лукав, да се спасе,
А гроб ископа себи глух.
Већ многог видех како хита
Мир вечни тражећ' али, бôn,
Кад је у њему, све се пита
Што ли је тако хитao он.*

Настављају пут.

8

ИСТЕ ГОДИНЕ ШВЕДСКИ КРАЉ ГУСТАВ АДОЛФ ГИНЕ У БОЈУ КОД ЛИЦЕНА. МИР ПРЕТИ ДА УПРОПАСТИ ПОСЛОВЕ МАЈКЕ ХРАБРОСТИ. ЈУНАЧКИ СИН ХРАБРОСТИ ИЗВРШАВА ЈЕДАН ЈУНАЧКИ ПОДВИГ ОДВИШЕ И УМИРЕ СРАМНОМ СМРЋУ.

Војни логор. Летње јутро. Пред колима стоје Старица и њен син. Син вуче велику врећу с постељином.

ГЛАС МАЈКЕ ХРАБРОСТИ (из кола): Зар то мора баш у цик зоре?

МЛАДИЋ: Хитали смо овамо целу ноћ, двадесет миља, а још данас треба да се вратимо.

ГЛАС МАЈКЕ ХРАБРОСТИ: Шта да радим с перинама? Људи немају кућा�.

МЛАДИЋ: Причекајте бар док их не видите.

СТАРИЦА: Ни овде ништа нема. Хајдемо!

МЛАДИЋ: Онда ће нам за порез запленити и кров над главом. Можда ће нам ова дати три гулдена ако додаш и крстић. (*Звона починју да звоне.*) Чуј, мајко!

ГЛАСОВИ (из позадине): Мир! Шведски краљ је погинуо!

МАЈКА ХРАБРОСТ (промоли главу из кола. Још је неочешљана): Каква је то сад звоњава усред недеље?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (пузећи, извлачи се испод кола): Шта то вичу?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Немојте ми само рећи да је избио мир баш сад кад сам накуповала залихе robe.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (вичући према позадини): Је л' истина да је мир?

ГЛАС: Има већ три недеље, кажу, само ми нисмо чули.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (Храбости): Зашто би иначе ударили у звоњаву?

ГЛАС: У град је већ стигла, с колима, гомила протестаната, они су и донели вест.

МЛАДИЋ: Мајко, мир је. Шта ти је? (*Старица је клонула.*)

МАЈКА ХРАБРОСТ (*враћа се у кола*): Марија и Јосифе! Катрин, мир! Обуци црну хаљину! Идемо на службу божју. То дугујемо Швајцарку. Да ли је само истина?

МЛАДИЋ: И овдашњи исто говоре. Мир је скlopљен. Можеш ли да устанеш? (*Старица устаје, ошамућена.*) Сад ће сарадница опет да ради. Обећавам ти. Све ће се средити. Отац ће поново добити свој кревет. Можеш ли да идеши? (*Пуковском свештенику*): Позлило јој. Од те вести. Није веровала да ће опет бити мира. А отац је увек говорио да хоће. Одмах се враћамо кући. (*Них двоје одлазе.*)

ГЛАС МАЈКЕ ХРАБРОСТИ: Дајте јој једну ракију.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Већ су отишли.

ГЛАС МАЈКЕ ХРАБРОСТИ: Шта се догађа тамо у логору?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Окупљају се, и то трком. Идем тамо. Да обучем своје свештеничко одело?

ГЛАС МАЈКЕ ХРАБРОСТИ: Најпре се тачније распитајте, пре него што се тамо појавите као Антихрист. Радујем се миру, иако сам упропашћена. Бар двоје деце сам провела живе кроз рат. Сад ћу поново видети свог Ајлифа.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: А ко ово стиже путем од логора, ако није војсковођин кувар!

КУВАР (*мало запуштен, са свежњем у руци*): Кога то видим? Пуковског свештеника!

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Храбости, посета! *Мајка Храброст силази с кола.*

КУВАР: Па обећао сам да ћу скокнути да попричамо чим будем имао времена. Нисам заборавио вашу ракију, госпођо Фирлинг.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Исусе, војсковођин кувар! После толиких година! Где је Ајлиф, мој најстарији?

КУВАР: Зар још није стигао? Пошао је пре мене и хтео је и он овамо.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Идем да обучем своје свештеничко одело, причекајте ме (*одлази иза кола*).

МАЈКА ХРАБРОСТ: Онда може сваки час да стигне. (*Довикује у кола*): Катрин, долази Ајлиф!

Донеси чашу ракије за кувара, Катрин! (*Катрин се не помаља.*) Пребаци преко ране прamen косе, и готово! Господин Ламб није туђин (*сама доноси ракију*). Неће да изађе, није јој стало до мира. И одвише је касно стигао. Ударили су је у око, више се готово и не примећује, али она мисли да сви у њу пилье.

КУВАР: Да, рат! (*Он и Мајка Храброст седају.*)

МАЈКА ХРАБРОСТ: Кувару, затекли сте ме у невољи. Упропашћена сам.

КУВАР: Шта? Какав баксузлук!

МАЈКА ХРАБРОСТ: Мир ће ми скрхати врат. Недавно сам по свештениковом савету накуповала још залиха робе. А сад ће сви да се растуре на све стране, и ја онда могу да чучим на свој тој роби.

КУВАР: Како можете да слушате свештеника? Да сам онда имао времена — католици су пребрзо стigli — упозорио бих вас да га се чувате. Ништа-рија је то. Сад он, значи, води код вас главну реч.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Прао ми је судове и помагао да вучемо кола.

КУВАР: Он да вуче! Колико га познајем, биће да вам је испричао и неколико својих вицева, тај прилично неморално гледа на жену, узалуд сам покушавао да утичем на њега. Непоуздан је.

МАЈКА ХРАБРОСТ: А ви сте поуздані?

КУВАР: Ако ништа друго, поуздан јесам. У ваше здравље!

МАЈКА ХРАБРОСТ: Није то ништа, поуздан. Богу хвала, имала сам само једног који је био поуздан. Никад нисам морала толико да грбачим као за њега, дечју ћебад је у пролеће поиспродавао, а моју усну хармонику је сматрао нечим нехришћанским. Не мислим да вам је то препорука кад тврдите да сте поуздані.

КУВАР: Још сте оштри на језику, али ја вас због тога ценим.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Немојте ми само још рећи да сте сањали о мом оштром језику!

КУВАР: Да, ево нас где седимо, и звоне звона мира, а ту је и ваша славна ракија, какву само ви точите.

МАЈКА ХРАБРОСТ: У овом часу ми баш нимало није до звона мира. Не видим како они мисле да исплате заостале плате, а шта ја онда да радим са

својом славном ракијом? Јесу ли вама исплатили?

КУВАР (*оклевавајући*): Не би се баш могло рећи. Зато смо се и разишли куд који. Кад је већ тако, помислих, што да ту оставам, посетићу у међувремену пријатеље. И ево ме где седим наспрам вас.

МАЈКА ХРАБРОСТ: То значи да немате ни преbijеног гроша.

КУВАР: С овим звонцањем би заиста могли већ да престану. Радо бих се упустио у трговину било с чиме. Немам више нимало воље да им будем кувар. Ем морам да им нешто смандрљам од корења и ћонова, ем ми онда још пљусну врелу чорбу у лице. Бити кувар данас, то је псећи живот. Больје је служити војску, али, ето, сад је мир. (*Пошто наилази Пуковски свештеник, сад већ у свом старатом оделу*): О томе ћемо поразговарати касније.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Још је добро, у њему је било само неколико мољаца.

КУВАР: Не видим само зашто се трудите. Више вас неће вратити на посао, кога сад да проповедима распалајете да поштено зарађује своју плату и да ставља главу у торбу? А онда, имам да средим још један рачун с вами, зато што сте овој дами саветовали да купи непотребну робу тврдећи да ће рат вечно да траје.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*љутито*): Хтео бих да знам шта се то вас тиче?

КУВАР: Зато што је то несавесно! Како можете да се уплићете у туђе послове саветима које нико није тражио?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Ко се уплиће? (*Храбрости*): Нисам знао да сте тако присна пријатељица овог господина да му и рачуне морате полагати.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не узбуђујте се, кувар каже само своје лично мишљење, а ни ви не можете да порекнете да је онај ваш рат испао ћорак.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Немојте се грешити о мир, Храбрости! Ви сте хијена бојног поља.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Шта сам то ја?

КУВАР: Ако будете вређали моју пријатељицу, имаћете посла са мном.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: С вама не разговарам. Ваше су ми намере потпуно прозирне. (*Храбрости*): Али кад вас видим како мир узимате

као какву стару слину марамицу, палцем и кажипростом, онда се човек у мени побуни; јер онда видим да ви не желите мир него рат, зато што на њему ћарите, али не заборавите стару пословицу: „Ко с ћаволом тикве сади, о главу му се лупај!“

МАЈКА ХРАБРОСТ: Није мени до рата, а ни њему није баш много стало до мене. Али не дозвољавам да ме називате хијеном, међу нама је све свршено.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Зашто се онда жалите на мир, кад је цео остали свет одахнуо? Због неколико старих прња у вашим колима?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Моја роба нису никакве старе прње, него ја од ње живим, а и ви сте досад живели од ње.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Значи, од рата! Аха!

КУВАР (*свештенику*): Као одрастао човек требало је себи да кажете да савете не треба давати. (*Храбрости*): Сад више не можете ништа боље да учините него да се бар неке робе ратосиљате пре него што се цене дидидус срозају. Обуците се и идите, не губите ни часа!

МАЈКА ХРАБРОСТ: Сасвим паметан савет. Мислим да ћу тако и да учиним.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Зато што то кувар каже.

МАЈКА ХРАБРОСТ: А што ми ви то нисте рекли? У праву је, боље да идем на пијацу (*уласи у кола*).

КУВАР: Поен у моју корист, попе. Нисте домишљати. Требало је да кажете: „Ja вам саветовао? Ja сам, у најбољем случају, политизирао.“ Немојте се са мном мерити. Борба петлова не приличи вашој одећи!

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Ако не завежете, убићу вас, приличило ми то или не приличило.

КУВАР (*свлачечи чизме и одвијајући обојке*): Да нисте постали таква безбожна пропалица, лако бисте могли сад у миру да поново дођете до неке парохије. Кувари неће бити потребни, нема шта да се кува, али људи још увек верују, ту се ништа није променило.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Господине Ламбе, морам да вас замолим да ме не изгурате одавде.

Откако сам овако ниско пао, постао сам бољи човек. Не бих више могао да им држим проповеди.

Долази Ивета Потје, у црнини, накинђурена, са штапом у руци. Много је старија и дебља, и веома напудерисана. За њом слуга.

ИВЕТА: Хеј, људи! Је ли ово код Мајке Храбрости?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Сасвим тачно. А с ким имамо задовољство?

ИВЕТА: С пуковником Штаренберг, добри људи. Где је Храброст?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*довикује у кола*): Пуковницица Штаренберг жели да разговара с вама!

ГЛАС МАЈКЕ ХРАБРОСТИ: Ево ме, одмах!

ИВЕТА: Ја сам, Ивета!

ГЛАС МАЈКЕ ХРАБРОСТИ: Ах, Ивета!

ИВЕТА: Само да видим како сте. (*Пошто се Кувар запрепашћен окренуо*): Питер!

КУВАР: Ивета!

ИВЕТА: Гле, гле! Како си ти овамо доспео?

КУВАР: Колима.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Ах, познајете се? Изблиза?

ИВЕТА: Још како. (*Посматра кувара*): Дебео.

КУВАР: Ни ти више ниси баш највиткија.

ИВЕТА: У сваком случају лепо што сам те срела, пропалице. Бар могу да ти кажем шта мислим о теби.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Само ви то све лепо кажите, али причекајте док Храброст изађе из кола.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*излази, са свакојаком робом*): Ивета! (*Грле се.*) А зашто си у црнини?

ИВЕТА: Зар ми не стоји? Мој муж, пуковник, умро је пре неку годину.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Онај стари, што умало није купио моја кола?

ИВЕТА: Његов старији брат.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Није ти, онда, лоше! Бар једна која је постигла нешто у рату.

ИВЕТА: Било је свакојако, час горе, час доле, па опет навише.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не говоримо лоше о пуковницима, имају новца као блата.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК (*Кувару*): Ја бих се на вашем месту поново обуо. (*Ивети*): Обећали сте да ћете рећи шта о овоме господину мислите, госпођо пуковниковице.

КУВАР: Ивета, не замећи кавгу овде!

МАЈКА ХРАБРОСТ: То је мој пријатељ, Ивета.

ИВЕТА: То је Питер Лула.

КУВАР: Мани надимке! Зовем се Ламб.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*смеје се*): Питер Лула! Који је слуђивао жене! Чујте, сачувала сам вашу лулу.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: И пушила на њу!

ИВЕТА: Срећа што могу да вас упозорим да га се чувате. Овај је најгори од свих који су се икад врзмали по фландријским обалама. На сваки прст му дође по једна коју је унесрећио.

КУВАР: То је било давно. А није ни било истина.

ИВЕТА: Устани кад ти се обраћа једна дама! Како сам га само волела! А у исто време је имао и једну малу кривоногу црнку, и њу је, разуме се, унесрећио.

КУВАР: Тебе, у сваком случају, пре би се рекло да сам усрећио.

ИВЕТА: Завежи, бедна развалино! Али чувајте га се, овакав је опасан и у стању распадања!

МАЈКА ХРАБРОСТ (*Ивети*): Хајде са мном, морам распродати робу пре него што се цене сасвим срозају. Можда би својим везама могла да ми помогнеш у пуку. (*Довикује у кола*): Катрин, нема ништа од цркве, уместо тога идем на пијацу. Ако Ајлиф дође, дајте му да попије нешто (*одлази с Иветом*).

ИВЕТА (*одлазећи*): И да ме је овакав могао некад да скрене с правог пута! Имам да захвалим само својој доброј звезди што сам и поред тога постала неко и нешто! Једном ће ми се, тамо горе, уписати у добро што сам ти сад помрсила рачуне, Питере Луло!

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Дозволите ми да наш разговор ставим под знак оне изреке: „Бог је спор или достижен.“ А ви ми још оспоравате домишљатост!

КУВАР: Баш немам среће. Искрено да кажем: надао сам се топлом ручку. Изгладнео сам, а сад ме оговарају, и она ће стећи потпуно погрешну слику о мени. Мислим да ћу стругнути пре него што се

врати.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: И ја тако мислим.

КУВАР: Свештениче, мира ми је поново већ преко главе. Човечанство мора страдати од огња и мача, јер је грешно од малих ногу. Волео бих да могу војсковођи, где је да је, да поново испечем масног копуна у сосу од слачице, с малчице шаргарепе.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Црвеног купуса. Уз копуну црвени купус.

КУВАР: Тачно, али он је захтевао шаргарепу.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Није се разумевао.

КУВАР: Увек сте и не трепнувши с њим баш тако кркали.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Преко волье.

КУВАР: Морате бар признати да су то била времена!

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: То бих још и могао да признаам.

КУВАР: Пошто сте је назвали хијеном, ни за вас више нема овде останка. У шта то буљите?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Ајлиф! (Ајлиф улази у пратњи војника с колима. Руке су му везане. У лицу је бео као креч.) Шта је то с тобом?

АЈЛИФ: Где је мајка?

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: У граду.

АЈЛИФ: Рекли су ми да је овде. Дозволили су да је још једном посетим.

КУВАР (војницима): Куд га то водите?

ЈЕДАН ВОЈНИК: Ни на какво добро.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Шта је урадио?

ВОЈНИК: Провалио код једног сељака. Жена је мртва.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Како си могао то да урадиш?

АЈЛИФ: Нисам урадио ништа што нисам радио и пре:

КУВАР: Али сад је мир.

АЈЛИФ: Завежи. Могу ли да седнем док се не врати?

ВОЈНИК: Немамо времена.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: У рату сте га за то славили, седео је војсковођи здесна. Онда је то била храброст. Би ли се могло поразговарати са старешином?

ВОЈНИК: Не вреди. Отети сељаку стоку, каква ми је то храброст?

КУВАР: То је била глупост!

АЈЛИФ: Да сам био глуп, умро бих од глади, паметњаковићу усрани!

КУВАР: А пошто си био паметан, оде ти глава.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Треба бар Катрин да позовемо.

АЈЛИФ: Пусти је! Больје дај гутљај ракије.

ВОЈНИК: Нема времена за то, хајде!

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Шта да кажемо твојој мајци?

АЈЛИФ: Кажи јој да није било ништа дружчије, кажи јој да је било оно исто. Или јој немој ништа рећи (војници га терају).

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Идем с тобом на твој тешки пут.

АЈЛИФ: Поп ми није потребан.

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: То још не знаш (иде за њим).

КУВАР (виче за њима): Мораћу да јој кажем, она ће хтети да га још једном види!

ПУКОВСКИ СВЕШТЕНИК: Больје немојте јој ништа рећи. Тек толико да је био овде и да ће поново доћи, можда сутра. Дотле ћу се и ја вратити па ћу моћи да је припремим (журно одлази).

Кувар гледа за њима одмахујући главом, потом немирно хода тамо-амо. Најзад прилази колима.

КУВАР: Еј! Зар нећете да изађете? Потпуно разумем што сте се скрили од мира. И ја бих. Ја сам војсковођин кувар, да л' ме се сећате? Питам се да можда немате штогод за јело док се ваша мајка не врати. Баш ми се пријела сланина, може и парче хлеба, тек да ми прође време (завирује у кола). Покрила главу ћебетом. (Из позадине се чује топовска паљба.)

МАЈКА ХРАБРОСТ (дотрчи без даха, још увек са својом робом): Кувару, миру опет дошао крај! Већ три дана се поново ратује. Још нисам била хвала богу, распродала робу кад сам то сазнала. У граду се туку с протестантима. Сместа морамо одавде с колима. Катрин, пакуј! Зашто сте тако збуњени? Шта се десило?

КУВАР: Ништа.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Нешто јесте. Видим по

вама.

КУВАР: Вероватно то што је поново рат. Сад ни до сутра наноћ нећу окусити ништа топло.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Лажете ми, кувару.

КУВАР: Ајлиф је био овде. Али морао је одмах да оде.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Овде био? Онда ћемо га видети на маршу. Поћи ћу сада с нашима. Како ми он изгледа?

КУВАР: Као и увек.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Тад се никад неће променити. Њега ми ни рат није могао узети. Паметан је. Хоћете ли ми помоћи да се спакујем? (*Почиње да спакује.*) Је ли шта причао? Стоји ли на доброј нози са својим капетаном? Је ли шта говорио о својим јунаштвима?

КУВАР (*мрачно*): Једно своје јунаштво је, кажу, сада поновио.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Доцније ћете ми испричати, треба да пођемо. (*Појављује се Катрин.*) Катрин, миру је опет дошао крај. Путујемо даље. (*Кувару:*) А ви?

КУВАР: Ја ћу да ступим у војску.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ја вам предлажем... Где је свештеник?

КУВАР: Отишао у град с Ајлифом.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Па онда пођите део пута са мном, Ламбе. Потребна ми је помоћ.

КУВАР: Она Иветина прича...

МАЈКА ХРАБРОСТ: Није вам нашкодила у мојим очима. Напротив. Где има дима, има и ватре, кажу. Хоћете ли с нама?

КУВАР: Не кажем не.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Дванаести пук је већ отишао. Идите на руду. Ево вам парче хлеба. Морамо тамо назад према протестантима. Можда ћу још ноћас видети Ајлифа. Он ми је од свих најдражи. Мир је био кратак, и све је опет по старом. (*Пева, док се Кувар и Катрин упрежују:*)

Код Улма, Брна, ил' у Мецу,
Ту Мајка Храброст траје век!
Рат ће да храни своју децу,
Прах и олово треба му тек.
Није довољно олово само

И прах, треба и људи!

Пре но кркљанац почне, амо!

Ступај у чету! Војник буди!

9

ВЕЋ ШЕСНАЕСТ ГОДИНА ТРАЈЕ ВЕЛИКИ ВЕРСКИ РАТ. НЕМАЧКА ЈЕ ИЗГУБИЛА ВИШЕ ОД ПОЛОВИНЕ СВОГА СТАНОВНИШТВА. ЕПИДЕМИЈЕ КУГЕ МОРЕ ШТО ЈЕ ПРЕОСТАЛО ПОСЛЕ ПОКОЉА. У НЕКАДА ЦВЕТНИМ ОБЛАСТИМА ХАРА ГЛАД. ВУКОВИ ЛУЊАЈУ ПО СПАЉЕНИМ ГРАДОВИМА. У ЈЕСЕН 1634. ХРАБРОСТ СРЕЋЕМО У БАВАРСКИМ СМРЕКОВИМ ГОРАМА, ПО СТРАНИ ОД СТРАТЕГИЈСКИХ ДРУМОВА КОЈИМА СЕ КРЕЋУ ШВЕДСКЕ АРМИЈЕ. ЗИМА ТЕ ГОДИНЕ СТИЖЕ РАНО И ВРЛО ЈЕ ОШТРА. ПОСЛОВИ ИДУ СЛАБО ТАКО ДА НЕ ОСТАЈЕ ДРУГО НЕГО ДА СЕ ПРОСЈАЧИ. КУВАР ДОБИЈА ПИСМО ИЗ УТРЕХТА И БИВА ОТПУШТЕН.

Пред напола разрушеном парохијском кућом. Тмурно јутро ране зиме. Налети ветра. Мајка Храброст и Кувар, у олињалим кожусима, покрај кола.

КУВАР: Све је у мраку, нико још није устао.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Али је парохијска кућа. А да би ударио у звона, поп мора да измили из перине. Онда ће добити топлу супу.

КУВАР: Откуд, кад је цело село спаљено, као што смо видели на своје очи.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Али је насељено, малочас је пас залајао.

КУВАР: Ако шта и има, поп неће дати.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Можда и хоће ако запевамо...

КУВАР: Сит сам већ свега. (*Изненадно*): Имам писмо из Утрехта, пишу да ми је мајка умрла од колере, и крчма је сад моја. Ево писма ако не верујеш. Показају ти га, иако те се ништа не тиче шта моја тетка трабуња о мом начину живота.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*чита писмо*): Ламбе, и ја

сам се уморила од лутања друмовима. Самој себи личим на касапског пса што муштеријама разноси месо а сам га никад не добије. Немам ништа више на продају, а људи немају ништа да то моје ништа плате. У Саксонији ми је један дроњавко за два јајета хтео да утрапи хват књига на пергаменту, а за врећицу соли су ми у Виртембергу давали свој плуг. Чему да ору? Ништа више не расте осим трња. У Померанији су сељаци, кажу, јели млађу децу, а калуђерице су ухватили у друмском разбојништву.

КУВАР: Смак света!

МАЈКА ХРАБРОСТ: Понекад већ видим себе како се својим колима возим кроз пакао и продајем смолу, или пролазим кроз небеса и заблуделим душама нудим на продају самртничку причест. Кад бих, са децом која су ми осталла, нашла место где се не пуца, могла бих да проживим још коју мирну годину.

КУВАР: Могли бисмо да отворимо крчму. Ана, размисли о томе. Ноћас сам се одлучио, враћам се у Уtrecht с тобом или без тебе, и то данас.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Морам да поразговарам с Катрин. Ово ми долази изнебуха, а ја не волим да доносим одлуке на студени и празна stomaka. Катрин! (Катрин силази с кола.) Катрин, треба нешто да ти кажем. Кувар и ја хоћемо да идемо у Уtrecht. Он је тамо наследио крчму. Ти би се тако скрасила на једном месту и могла би и познанства да склапаш. Има их подоста који умеју да цене сталожену особу, није све у спољњем изгледу. И ја бих била за то. Добро се слажем с куваром. Морам да кажем у његову корист да је створен за посао. Имали бисмо обезбеђену храну, то би било лепо, зар не? А ти би имала свој кревет, то ти одговара, је ли? Не може се вековати на друму. Ти би овде пропала. Већ си се увашљивила. Морамо се брзо одлучити, зашто, зато што бисмо могли са Швеђанима на север, они треба да су тамо негде близу (показује налево). Мислим да ћемо се одлучити, Катрин.

КУВАР: Ана, хтео бих да ти нешто кажем у четири ока.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Врати се у кола, Катрин. Катрин се поново пење у кола.

КУВАР: Прекинуо сам те, јер видим да си у заблуди. Мислио сам да не морам ово изричито да кажем, јер је јасно. Али ако није, онда морам да ти кажем да нема ни говора да и њу поведеш. Мислим да ме разумеш.

Катрин иза њих промоли главу из кола и слуша.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Хоћеш да кажеш да треба да оставим Катрин?

КУВАР: Него како си мислила? Нема места у крчми. Није то крчма са три сале. Ако нас двоје жестоко легнемо на посао, некако ћемо зарадити за живот, али утроје, искључено. Катрин може да задржи ова кола.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Мислила сам да би у Уtrechtу могла наћи мужа.

КУВАР: Немој ме засмејавати! Како да нађе мужа? Мутава, а још има и ожилјак! И у тим годинама?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Не говори тако гласно!

КУВАР: Што је то је, тихо или гласно. А и то је разлог што је не могу држати у крчми. Муштерије не желе да им је тако нешто стално пред очима. Не можеш им то замерити.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Умукни. Рекла сам да не говориш тако гласно.

КУВАР: Ено светlostи у парохијској кући. Можемо да певамо.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Кувару, како би она могла сама путовати с колима? Она се боји рата. Она га не подноси. Какви ли мора да су јој снови! Чујем је ноћу како стење. Поготово после битака. Шта ли види у сну, не знам. Она болује од милосрђа. Неки дан сам код ње опет нашла сакривеног јежа кога смо прегазили.

КУВАР: Крчма је премалена. (Виче): Поштовани господине, слуге и укућани овог дома! Извешћемо песму о Соломону, Јулију Цезару и другим великим духовима, којима то ништа није вредело. Да тако видите да смо и ми честити људи и да нам је стога тешко да се одржимо, поготово зими. (Певају):

Премудар беше Соломон,
Шта с њим би, чусте глас!
Прозро је овај свет до дна,
Проклињао рођења час —

*Јер таштина је све и свја!
Премудар беше Соломон!
А пре но дану згасну сјај
Последице се видеше све:
Мудрост га упропасти, вај!
Срећан је ко је лишен ње!*

Све врлине на овом свету су, наиме, опасне, као што то доказује ова лепа песма, боље је да их човек нема а да има угодан живот и, рецимо, топлу супу за доручак. Ја супе, на пример, немам а хтео бих да је имам, војник сам, али шта ми је вредела моја храброст у свим тим биткама, ништа, гладујем и боље би било да сам остао обични сероња и да нисам мрдао од куће. А зашто?

*Видесте храброг Цезара тад,
Шта с њим би, чусте глас!
Кој бог је засео на трон,
А убише га баш у час
Кад најмоћнији бејаше он.
„Зар и ти, сине!“, крикну бон.
И пре но дану згасну сјај
Последице се видеше све:
Храброст га упропасти, вај!
Срећан је ко је лишен ње!*

(Полугласно): Ни да провире. (Гласно): Поштовани господине, слуге и укућани овог дома! Можда ћете казати да се не живи од храбости; покушајте онда са честитошћу. Можда ћете тад бити сити или бар нећете остати сасвим празна stomaka. Како с тим стоји?

*Честитог Сократа знate сви,
Реч истине је казиво свуд
Те га омрзну горњи ред,
Уместо хвале, справише јед,
И кукуту му досуди суд.
Честит би, пуха велики син!
Ал' пре но дану згасну сјај
Последице се видеше све:
Упропасти га честитост, вај!
Срећан је ко је лишен ње!*

Да, кажу да треба бити несебичан и с другим делити оно што имаш, али ако ништа немаш? Јер ни доброчинитељима можда није баш лако, то је могуће, и самим њима је ипак понешто потребно. Да, несебичност је ретка врлина, јер се не исплати:

*А свети Мартин није, свак зна,
Поднети мого туђ удес худ,
Па сиромашку, кад стеже мраз,
По свог капута даде, за спас,
Те обојицу умори студ.
Земаљску плату не хтеде он!
А пре но дану згасну сјај
Последице се видеше све:
Несебичност га унишити, вај!
Срећан је ко је лишен ње!*

А тако ствар стоји и с нама! Честити смо људи, помажемо се, не крадемо, не убијамо, не подмећемо пожаре! И тако, ето, тонемо све дубље, те наша судбина потврђује ову песму, до супе ретко долазимо, а да смо друкчији, лопови и убице, можда бисмо били сити! Јер врлине се не исплате, сâмо покварењаштво, свет је такав, а не би требало да је такав!

*Видите људе што штују ред
И заповести божје, сад.
Не би нам од тог вајде, не!
Ви покрај топлих пећи, де,
Ублажите наш силни јад!
Ах, што честити бесмо ми!
А где, још дану не би крај,
Последице се видеше све:
Богобојазност нас среди, вај!
Срећан је ко је лишен ње!*

ГЛАС (одозго): Хеј ви! Пењите се! Можете добити супе!

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ламбе, не бих ни залогај могла да прогутам. Не кажем да је неразумно то што кажеш, али је ли то твоја последња реч? Лепо смо се слагали.

КУВАР: Последња. Размисли.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Немам шта да размишљам.

Нећу је овде оставити.

КУВАР: То би заиста било неразумно, али ја ту ништа не могу. Нисам нечовек, али крчма је мала. А сад морамо горе, иначе ни овде нећемо ништа добити, па смо онда узалуд певали на овој студи.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Идем по Катрин.

КУВАР: Боље да горе узмеш нешто за њу. Ако се појавимо све троје, ови ће се уплашити (*обоје одлазе*).

С кола силази Катрин са завежљајем у руци. Гледа око себе да види јесу ли њих двоје отишли. Онда на колски точак ставља старе куварове панталоне и сукњу своје мајке једно поред другог, да се одмах уоче. Управо кад је то завршила и хоће да пође са својим завежљајем, Мајка Храброст излази из куће.

МАЈКА ХРАБРОСТ (*с тањиром супе*): Катрин! Стани! Катрин! Куд ћеш с тим завежљајем? Јеси ли при себи? (*Прегледа завежљај*.) Спаковала своје ствари! Слушала си! Рекла сам му да нема ништа од Утрехта и његове прчварнице, шта бисмо ми тамо? Ти и ја нисмо за крчму. За нас има још свашта у овом рату (*угледа панталоне и сукњу*). Баш си глупа. Шта мислиш, да сам ово видела а ти отишла? (*Задржава Катрин која хоће да оде*.) Немој мислити да сам га због тебе отерала. Због кола, ето зашто. Нећу се вальда растати од кола, на њих сам навикла, није то уопште због тебе него због кола. Ми ћемо у другом правцу, а куварове ствари ћемо оставити ту напољу тако да их нађе, будала (*пење се на кола и баца још неколико ситница поред панталона*). Тако, овај је избачен из нашег посла, а други ми више неће ни привирити. Нас две ћемо сад продужити. И ова ће зима проћи, као и све досад. Упрегни се, можда ће снег.

Њих две се упрежу у кола, окрећу их и одвлаче. Кад изађе из куће, Кувар, забезекнут, угледа своје ствари.

10

ЦЕЛЕ 1635. ГОДИНЕ, МАЈКА ХРАБРОСТ И ЊЕНА КЋИ КАТРИН ПУТУЈУ ДРУМОВИМА СРЕДЊЕ НЕМАЧКЕ ИДУЋИ ЗА СВЕ ДРОЂАВИЈИМ ВОЈСКАМА.

Друм. Мајка Храброст и Катрин вуку кола с арњевима. Пролазе поред сеоске куће, из које се чује песма.

ГЛАС:

Ружа нас је радовала
У врту нам, драга свима —
Предивно је исцветала.
У мартају је засадисмо
И баш срећне руке бисмо.
Благо оном ко врт има.
Предивно је цвала.

Вејавице када веју
Кроз јелике, кад је зима,
Не може нам ништа бити:
Кров дигосмо да нас штити,
Запушисмо сламом стреју.
Благо оном ко кров има
Вејавице када веју.

Мајка Храброст и Катрин су застале да чују песму, а онда настављају пут.

11

ЈАНУАР 1636. ЦАРСКЕ ТРУПЕ УГРОЖАВАЈУ ПРОТЕСТАНТСКИ ГРАД ХАЛЕ. И КАМЕН ПРОГОВАРА. МАЈКА ХРАБРОСТ ГУБИ СВОЈУ КЋЕР И САМА НАСТАВЉА ПУТ. РАТУ СЕ ЈОШ НИКАКО НЕ ВИДИ КРАЈ.

Кола с арњевима, већ сасвим дотрајала, стоје покрај сеоске куће с огромним сламним кровом који је наслоњен на камени зид. Ноћ је. Из шумарка излазе Заставник и три војника у тешким оклопима.

ЗАСТАВНИК: Нећу никакву буку. Ако ко викне, копљем га прободите.

ПРВИ ВОЈНИК: Али морамо им лупати на врата да изађу, ако хоћемо водича.

ЗАСТАВНИК: Лупање, то није неприродна бука. Може да изгледа као да крава грува о зид стаје.

Војници лупају на врата сеоске куће. Отвара сељанка. Они јој запуште уста. Два војника улазе у кућу.

МУШКИ ГЛАС ИЗНУТРА: Шта је то?

Војници изводе из куће сељака и његовог сина.

ЗАСТАВНИК (показује на кола на којима се појавила Катрин): Ено још једне (један војник је извлачио из кола). Јесте ли ви сви који овде живите?

СЕЉАЦИ: Ово је наш син. А ово је једна мутавица. Мајка јој је у граду, отишла да купује. За своју трговину, зато што многи беже и продају у бесцење. То су чергари, кантинери.

ЗАСТАВНИК: Упозоравам вас да се и не чујете, иначе ћете, на најмању буку, добити копљем по тикви! Треба ми неко ко ће нам показати пут до града. (Показује на младог сељака): Ти приђи!

МЛАДИ СЕЉАК: Ја не знам пут.

ДРУГИ ВОЈНИК (кезећи се): Он не зна пут.

МЛАДИ СЕЉАК: Нећу да служим католицима.

ЗАСТАВНИК (Другом војнику): Копљем га у ребра!

МЛАДИ СЕЉАК (натеран да клекне, под претњом копља): Убијте ме, нећу.

ПРВИ ВОЈНИК: Знам шта ће га уразумити (прилази стаји). Две краве и во. Чуј: ако се не дозвовеш памети, сабљом ћу ти исећи стоку.

МЛАДИ СЕЉАК: Не стоку!

СЕЉАНКА (плаче): Господине капетане, поштедите нам стоку, помрећемо од глади.

ЗАСТАВНИК: Побићемо је ако овај остане тврдоглав.

ПРВИ ВОЈНИК: Почеку с волом.

МЛАДИ СЕЉАК (старом): Морам ли? (Сељанка клима главом.) Добро, учинићу.

СЕЉАНКА: И хвала вам, господине капетане, што сте нас поштедели, хвала вам во вјеки вјеков, амин.

Сељак је спречава да настави са захваљивањем.

ПРВИ ВОЈНИК: Зар нисам одмах погодио да им је во важнији од свега!

Млади сељак одлази, као водич, са Заставником и војницима.

СЕЉАК: Да ми је знати шта то смерају. Ништа добро.

СЕЉАНКА: Можда су само извидници. Шта то хоћеш?

СЕЉАК (прислањајући мердевине на кров и пењући се): Да видим јесу ли сами. (Одозго): Нешто се мрда у шумарку. Видим нешто све доле до каменолома. А на пропланку су и окlopници. И топ. То је више него пук. Нек' се бог смилује граду и свима који су у њему.

СЕЉАНКА: Има ли светlostи у граду?

СЕЉАК: Нигде. Спавају (силази низ мердевине). Ако ови уђу у град, све ће да побију.

СЕЉАНКА: Страже ће их на време опазити.

СЕЉАК: Мора да су стражара на кули, горе на обронку, убили, иначе би већ затрубио у рог.

СЕЉАНКА: Да нас је више...

СЕЉАК: Овде горе сами, с овим богаљем...

СЕЉАНКА: Не можемо, мислиш, ништа да учимо...

СЕЉАК: Ништа.

СЕЉАНКА: Не можемо ни да отрчимо доле у ноћи.

СЕЉАК: Пуна их је стрмина. Не бисмо могли ни знак да дамо.

СЕЉАНКА: Па да и нас овде горе побију?

СЕЉАК: Да, ништа не можемо.

СЕЉАНКА (Катрини): Моли се, јаднице, моли! Не можемо ништа учинити да спречимо крвопролиће. Ако већ не можеш да говориш, можеш да молиш. Он те чује, ако те нико други не чује. Помоћи ћу ти. (Сви клекну, Катрин иза сељака.) Очје наш који јеси на небеси, чуј нашу молитву, не дај да град страда са свима који су у њему и спавају и ништа не слуте. Пробуди их да се дигну и оду на бедеме и виде како на њих иду с копљима и топовима, у ноћи преко ливада, низ стрмину (осврће се према Катрини). Чувај нам нашу мајку и учини да стражар не спава, већ да се пробуди, иначе ће бити касно. Буди у помоћи и нашем зету, он је у граду са четворо своје деце, не дај да изгину, невина су и ништа не знају. (Катрини, која стење). Једно нема ни две године, најстаријем је седам. (Катрин се диже, унезверена.) Очје наш, услиши нас, јер само ти можеш помоћи, ми бисмо иначе

пропали, јер смо нејаки и немамо ни копља нити ишта и немамо ни храбрости и у твојој смо руци са стоком својом, и са целим имањем својим, а и град је у твојој руци, а пред бедемима му је душман с великим силом својом.

Катрин се непримећена дошуљала до кола, нешто из њих узела, сакрила то под своју кецељу и попела се високо на кров стаје.

СЕЉАНКА: Спомени се деце која су угрожена, нарочито оне најмање, стараца који не могу ни да се помере, и свих створења божјих.

СЕЉАК: И опрости нам грехе наше, као што и ми праштамо дужницима нашим. Амин.

Катрин, седећи на крову, почиње да удара у добош који је извукла испод кецеље.

СЕЉАНКА: Исусе, шта то ради?

СЕЉАК: Сишла је с ума.

СЕЉАНКА: Скидај је одозго, брзо!

Сељак трчи према мердевинама, али их Катрин подиже на кров.

СЕЉАНКА: Увалиће нас у несрећу.

СЕЉАК: Сместа престани да удараши у добош, богаљу један!

СЕЉАНКА: Навући ће царску војску на нас!

СЕЉАК (*тражи камење по земљи*): Гађаћу те камењем!

СЕЉАНКА: Зар не знаш за милосрђе? Зар немаш срца? Готови смо ако крену на нас! Поклаће нас.

Катрин нетремице гледа у даљину, према граду, и добује.

СЕЉАНКА (*старом*): Одмах сам ти рекла, не пуштај багру на имање. Шта је њих брига ако нам отерају и последњу краву.

ЗАСТАВНИК (*дотрчи са својим војницима и младим сељаком*): Сасећи ћу вас на комаде!

СЕЉАНКА: Господине официру, невини смо, ништа ту нисмо могли. Искрала се горе. Туђинка.

ЗАСТАВНИК: Где су мердевине?

СЕЉАК: Горе.

ЗАСТАВНИК (*горе*): Наређујем ти да башиш тај добош!

Катрин и даље добује.

ЗАСТАВНИК: Сви сте ви саучесници! Из овога нећете извући живу главу!

СЕЉАК: Онамо, у шуми, посекли су смреке. Ако довучемо дебло и њиме је срушимо с крова...

ПРВИ ВОЈНИК (*Заставнику*): Молим за дозволу да нешто предложим (*шапуће Заставнику на уво. Овај клима главом*). Слушај, нешто ти предлажемо за твоје добро. Сиђи и хајде с нама у град, пођи испред нас. Покажи нам своју мајку и ми ћемо је поштедети.

Катрин и даље добује.

ЗАСТАВНИК (*грубо га одгурне*): Нема поверења у тебе, није ни чудо, каква ти је само њушка. (*Виче према Катрин*): А ако ти ја дам реч? Официр сам и имам часну реч.

Катрин добује јаче.

ЗАСТАВНИК: Ништа јој није свето.

МЛАДИ СЕЉАК: Господине официру, не чини она то само због своје мајке!

ПРВИ ВОЈНИК: Не сме још дуго овако. Ово ће се чути доле у граду.

ЗАСТАВНИК: Треба нечим да дигнемо већу буку него што је њено добавање. Чиме бисмо могли дићи буку?

ПРВИ ВОЈНИК: Али ми не смејмо да дижемо буку.

ЗАСТАВНИК: Безазлену буку, глупане. Не ратничку.

СЕЉАК: Могао бих секиром да сечем дрво.

ЗАСТАВНИК: Добро, сеци. (*Сељак доноси секиру и удара у стабло.*) Удри јаче! Јаче! Удри ако ти је глава мила.

Катрин је ослушкивала, добујући тише. Немирно се обазирући, и даље удара у добош.

ЗАСТАВНИК (*Сељаку*): Преслабо. (*Првом војнику*): Сеци и ти.

СЕЉАК: Имам само једну секиру (*престаје да сече*).

ЗАСТАВНИК: Морамо запалити кућу. Морамо је отерати димом.

СЕЉАК: Неће то помоћи, господине капетане. Ако у граду виде овде пожар, све ће знати.

Катрин је, добујући, опет ослушкивала. Сад се смеје.

ЗАСТАВНИК: Погледај, смеје нам се. Не могу више ово да издржим. Гађаћу је из мушкете, макар све пропало. Донесите мушкету!

Два војника отрче. Катрин и даље добује.

СЕЉАНКА: Сад знам шта ћемо, господине капетане. Оно тамо су њена кола. Ако њих разбијемо, престаће, немају ништа до тих кола.

ЗАСТАВНИК (*Младом сељаку*): Разбиј их. (*Горе*): Разбијемо ти кола ако не престанеш да добујеш.

Млади сељак неколико пута слабо удари по колима.

СЕЉАНКА: Престани већ, животињо!

Катрин, очајнички гледајући у своја кола, цвили. Али и даље добује.

ЗАСТАВНИК: Ама где су оне мрцине с мушкетом?

ПРВИ ВОЈНИК: У граду још ништа нису могли чути, иначе бисмо ми већ чули њихове топове.

ЗАСТАВНИК (*према Катрин*): Они те и не чују. А ми ћемо те сад оружјем оборити. Последњи пут, баџи тај добош!

МЛАДИ СЕЉАК (*наједном баџа даску*): Добуј! Иначе смо сви готови. Добуј, добуј...

Војник га обара на земљу и удара копљем. Катрин почиње да плаче, али и даље добује.

СЕЉАНКА: Не ударајте га у леђа! За име божје, убијете га!

Војници дотрче с мушкетом.

ДРУГИ ВОЈНИК: Пуковнику ударила pena на уста, заставниче. Не гине нам преки суд.

ЗАСТАВНИК: Постави је! Постави је! (*Према Катрин, док се мушкета поставља на виљушку*): Последњи пут, престани да удараши. (*Катрин, плачући, добује што јаче може.*) Пали!

Војници пале. Катрин, погођена, још неколико пута удара у добош а онда полако клоне.

ЗАСТАВНИК: Готово је с буком!

Али Катринине последње ударе у добош смењују топови из града. Из даљине се истовремено чују звоњава на узбуну и грмљавина топова.

ПРВИ ВОЈНИК: Успела је!

12

НОЋ, ПРЕД ЗОРУ. ЧУЈУ СЕ ДОБОШИ И СВИРКА ТРУПА У МАРШУ КОЈЕ СЕ УДАЉАВАЈУ

Испред кола с арњевима Мајка Храброст чучи крај своје кћери. Сељаци стоје поред ње.

СЕЉАК (*непријатељски*): Морате ићи, жено. Остao је само још један пук позади. Сами не можете одавде.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Можда ће ми заспати (пева):

*Буји, паји, шта ли
Шушка у слами тој?
Комшијски пород цвили,
А весео је мој.
Комшијски носи прње,
А на теби је свила,
Анђелско сам ти рухо
Прекроила.*

*Комшијска су без мрве,
Ја ћу ти колач дати,
Буде л' ти пресув, кажи,
Бољи ће наћи мати.
Буји, паји, шта ли
Шушка у слами тој?
Један лежи у Пољској,
Где л' други син је мој?*

Није требало да јој спомињете децу свог зета.

СЕЉАК: Да нисте отишли у град да ућарите, то се можда не би догодило.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Сад спава.

СЕЉАНКА: Не спава, морате то да увидите, умрла је.

СЕЉАК: А и ви већ морате поћи. Има вукова и, што је још горе, има пљачкаша.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Да.

Одлази и доноси из кола цираду да покрије мртву кћер.

СЕЉАНКА: Зар никога више немате? Куда ћете?

МАЈКА ХРАБРОСТ: Имам, још једног. Ајлифа.

СЕЉАК (док Мајка Храброст прекрива мртву Катрин): Њега треба да пронађете. За ову овде ми ћемо се постарати да буде лепо сахрањена. Можете бити спокојни.

МАЈКА ХРАБРОСТ: Ево вам новца за трошкове.

Броји новац сељаку на длан. Сељак и његов син пружају јој руку, па односе Катрин.

СЕЉАНКА (такође јој, поклонивши се, пружа руку. Одлазећи): Пожурите!

МАЈКА ХРАБРОСТ (упреже се у кола): Ваљда ћу моћи и сама да вучем кола. Ићи ће, нема у њима бодзана шта. Морам опет да уђем у послове.

У позадини пролази, са свирком и добовањем, још један пук.

МАЈКА ХРАБРОСТ (вуче кола): Поведите и мене.

Позади се чује песма.

ПЕСМА:

*Са срећом и с опасностима,
Одужио се овај рат.
А потрајаће стотину зима,
Простом војнику скрха врат.
Он једе говна, носи рите,
А плаћају му — пишив грош.
Ал' још би могло чуда бити:
Походу краја нема још!
Пролеће стиже! Снези се топе!
Мртваци тону у сан свој!
А што још није мртво, опет
Спрема се на нов поход, у бој.*

ХРОНОЛОГИЈА БРЕХТОВОГ ЖИВОТА И РАДА

1898.

Родио се (10. фебруара) Бертолд Еуген Фридрих Брехт, први син Бертолда Фридриха Брехта, службеника а потом директора фабрике папира, у Augsburgу.

1913.

Прве песме објављене у школском часопису Die Ernte („Жетва“).

1914.

Први драмски покушај (*Библија*) објављен у школском часопису.

1917.

„Ратна“ матура. Помоћна војна служба. Почетак студија медицине на Минхенском универзитету.

1918.

Мобилисан; санитетски војник у војној болници, у Augsburgу. У време револуционарних догађаја у Баварској (крајем године), члан већа радника и војника, у Augsburgу. Први помен књижевног пројекта *Баал*. Написана *Легенда о мртвом војнику*. Рад на комаду *Добоши у ноћи*. Наставак медицинских студија.

1919.

Пише песме и, једну за другом, пет једночинки; сарађује у програмима минхенских кабареа писањем текстова. Позоришни критичар у augsburgском (комунистичком) листу Volkswille („Народна воља“).

1920.

Рад на драми *Баал*. Завршени *Добоши у ноћи*. Мајчина смрт.

1922.

Прво извођење једног Брехтовог комада: премијера *Добоша у ноћи*, у Минхену (29. септембра). Клајстова награда за *Добоше у ноћи*, као најбољи позоришни комад године (13. новембра). Штампана (у 800 примерака) драма *Баал*. Женидба са оперском певачицом Маријаном Цоф.

1923.

Премијера комада *У цунгли градова*, у Минхену. Брехт и Лион Фојхтвангер заједно пишу *Живот Едварда II енглеског*. Премијера *Баала* у Лайпцигу. Покушај Хитлеровог пута у Минхену: Брехт и Лион Фојхтвангер су на списку лица које национал-социјалисти намеравају да ухапсе.

1924.

Премијера *Живота Едварда II енглеског*, у Минхену, у Брехтовој режији. Сеоба у Берлин, где је Брехт ангажован као драматург у Немачком позоришту Макса Рајххарта. Познанство са глумицом Хеленом Вајгел. Брехт почиње да проучава марксизам.

1926.

Премијера комада *Човек је човек*, у Дармштату. Уместо збирке песама *Домаће проповеди*, издавач штампа, као „приватно издање“, свега двадесет пет примерака, *Цепне проповеди*. Брехт у радничкој марксистичкој школи у Берлину изучава дијалектички материјализам.

1927.

Излазе *Домаће проповеди*. Брехт добија награду за поезију часописа „Књижевни свет“. Сарадња на поставци Хашековог *Швејка*, у Пискаторовом позоришту. Развод брака са Маријаном Цоф.

1928.

Премијера *Опере за три гроша* (31. августа), у позоришту на Шифбауердаму, у Берлину. Женидба са Хеленом Вајгел.

1929.

Комади *Линдбергов лет* (доцније: *Прекоокеански лет*) и *Баденски поучни комад о сагласности*, премијерно изведени — уз скандал — у Баден-Бадену. Рад на комадима *Света Јована Клаоничка*, *Јохан Фацер*, *Продавница хлеба*, *Ни од чега не бива Ништа*.

1930.

Премијера комада *Успон и пад града Махагонија*, у Лайпцигу, уз скандал. Извођење комада *Предузета мера*, у Берлинској филхармонији.

1931.

Премијера комада *Човек је човек*, у Берлину.

1932.

Премијера Брехтовог комада *Мати*, рађеног по роману Максима Горког, у Берлину. Прво путовање у Москву, на премијеру филма *Куле Вампе*, по Брехтовом сценарију. Брехт на марксистичком семинару код филозофа Карла Корша, у Берлину.

1933.

Полиција прекида представу комада *Предузета мера*, у Ерфурту (28. јануара); Брехт оптужен за велеиздају. Градска скупштина Дармштата ускраћује дозволу за приказивање *Свете Јована Клаоничке*. Дан после паљевине Рајхстага, Брехт са породицом напушта Немачку (28. фебруара), у којој су фашисти коначно завладали, одлази у Праг, из Прага у Беч, затим у Цирих. Код Лиона Фојхтвангера, у Француској, сусрет са писцима: Томасом и Хајнрихом Маном, Арнолдом Цвајгом и Ернстом Толером, који су такође емигрирали. Одлазак у Данску, где Брехт у Сковсбостранду код Свендборга, на острву Фин, купује кућицу. Дански националсоцијалисти захтевају да песник буде депортован, али данска влада то одбија. У Немачкој, забрана свих Брехтових дела; његове књиге су (10. маја), заједно с књигама других антифашистичких писаца, јавно спаљене на ломачи.

1934.

У Амстердаму објављен *Роман за три гроша*. У Паризу излази збирка стихова *Лидови, песме, хорови*. Сарадња у немачким емигрантским часописима и листовима у Прагу, Амстердаму и Паризу.

1935.

Брехту одузето немачко држављанство (8. јуна). Учешће (у јуну) на Међународном конгресу писаца за заштиту културе, у Паризу. Путовање у Москву и сусрет са Пискатором, Гордоном Крегом, Каролом Неер, Сергејем Третјаковом. Путовање у Њујорк на премијеру комада *Мати*.

1936.

Брехтов балет *Седам смртних грехова малограђана* скинут с репертоара у Копенхагену. Учешће на Међународном конгресу писаца у Лондону. Премијера *Буњоглавих и шиљоглавих*, у Копенхагену. Брехт један од уредника немачког антифашистичког часописа *Das Wort* („Реч“), који излази у Москви.

1937.

Премијера комада *Ужас и беда Трећег Райха*, у Паризу, у Брехтовој режији. Премијера драме *Пушке Терезе Карап* на немачком језику, у Паризу. Учешће у раду Међународног конгреса писаца у Валенсији и Мадриду.

1938.

Брехтове књиге на изложби Изопачена уметност, коју су националсоцијалисти организовали у Диселдорфу. Учешће у раду Трећег међународног конгреса писаца у Паризу. У Лондону излазе прва два тома Брехтових изабраних дела на немачком.

1939.

Прелазак из Данске, коју угрожавају Немци, у Шведску (23. априла); боравак на острвцу Лидинге, код Стокхолма. Учешће у раду скупа Стваралачка емиграција, у Лондону. Очева смрт. Из штампе излазе у Лондону *Свендборшкие песме*. Завршена драма *Мајка Храброст и њена деца* и радио-драма *Лукулово суђење*.

1940.

По уласку немачких фашистичких трупа у Данску и Норвешку, Брехт с породицом напушта Шведску и бродом прелази у Финску. У Хелсинкију тражи улазну визу за САД. Углавном довршена драма *Добри створ из Сечуана*. Пошто не добија америчку визу, Брехт се сели на имење Марлебек, књижевнице Хели Вуолијоки, по чијем делу пише драму *Газда Пунтила и његов слуга Матија*.

1941.

Премијера *Мајке Храбрости* у Цириху. У Финској све више немачких дивизија. Брехт најзад добија америчку визу и с породицом преко Москве путује транссибирском железницом до Владивостока, одакле малим шведским бродом одлази (11. јуна) преко Филипина у Сан Петро, у Калифорнији (21. јула). У предgraђу Холивуда, у Санта Моники, где се настањује, сусреће се с низом истакнутих филозофа, редитеља, глумаца, музичара и књижевника који су, као и он, емигрирали из Немачке.

1942.

Рад на филмским пројектима у Холивуду. Сарадња у немачким емигрантским антифашистичким листовима. Почетак рада на драми *Визије Симоне Машар* (у сарадњи с Лиона Фојктувнером).

1943.

Премијера *Доброг створа из Сечуана*, у Цириху. У Холивуду завршен, у режији Фрица Ланга, филм *И крвници умиру*, за који је сценарио написао Брехт, на тему атентата на нацистичког „протектора“ у окупиранијо Чехословачкој Хајдриху. Премијера *Галилејевог живота* у Цириху.

1945.

Извођење енглеске верзије *Ужаса и беде Трећег Райха*, у Берклију (Калифорнија) и Њујорку.

1946.

Предузимање првих корака за повратак у Европу.

1947.

Премијера енглеске верзије *Галилејевог живота*, у Беверли Хилсу код Холивуда, у режији Џозефа Лоузија и са Чарлсом Лотном у главној улози. Брехт пред Комисијом за сузбијање антиамеричке делатности, у Вашингтону (30. октобра). Напушта Њујорк авионом (31. октобра) и стиже у Париз. Од 5. новембра у Цириху.

1948.

Премијера *Газде Пунтиле и његовог слуге Матија*, у Цириху. Савезничке окупационе власти одбијају Брехтову молбу за визу за улазак у западни део Немачке. Брехт са чехословачким пасошем одлази преко Прага у источни Берлин, где стиже 22. октобра.

1949.

Премијера *Мајке Храбрости*, са Хеленом Вајгел у главној улози, у источном Берлину (6. јануара). Брехт покушава да добије аустријски пасош и држављанство, јер не жeli да „живи у једном делу Немачке и тако буде мртв за други део“; акција не успева. Почетак рада *Берлинског ансамбла*, позоришта које оснивају Брехт и Хелена Вајгел, премијером *Газде Пунтиле и његовог слуге Матија* (12. новембра). Из штампе излазе *Календарске приче*.

1950.

Избор за члана Академије уметности у источном Берлину. Прихваћена молба за добијање аустријског држављанства. Брехт купује летњиковац у малом месту Буков, код Берлина. Рад на *Буковским елегијама*.

1951.

Премијера комада *Мати* у Берлинском ансамблу. Премијера *Лукуловог сужења* у Берлинској опери; критике и захтев да Брехт изменi текст. *Отворено писмо немачким уметницима и књижевницима* (26. септембра), које Брехт — упозоравајући на опасности од наоружавања Немачке — завршава чувеном опоменом: „Велика Картигина је водила три рата. После првог још је била моћна, после другог у њој се још могло живети. После трећег нико је више није могао наћи.“ — Награда за књижевност Демократске Републике Немачке. Излази збирка стихова, под насловом *Сто песама*.

1952.

Пушке Терезе Карап, у извођењу Берлинског ансамбла.

1953.

Избор за председника Пен-клуба обе Немачке. Побуна радника у источном Берлину: Брехт пише Валтеру Улбрихту, лист „Нова Немачка“ објављује само последњу реченицу, изостављајући критички део Брехтовог писма, ново писмо; Брехт, огорчен, пише песму *Решење*. Боравак у Букову; рад на комаду *Турандот*. У дебати о културној политици, Брехт осуђује „лакироку и улепшавање који су најгори непријатељи не само лепоте него и политичке памети“.

1954.

Премијера *Кавкаског круга кредом* у новом седишту Берлинског ансамбла, у згради на Шифбаудаму. Тријумф и прва награда Театра нација у Паризу *Мајци Храбрости*, у извођењу Берлинског ансамбла. Брехт добија совјетску Награду за учвршћење мира међу народима. Почиње издавање изабраних дела и у Демократској Републици Немачкој и у Савезној Републици Немачкој. Из штампе излазе *Буковске елегије*.

1955.

Упркос погоршаном здрављу, путовања у Москву, Дрезден, Минхен, Франкфурт, Париз и Хамбург. Поновни успех Берлинског ансамбла, овог пута са *Кавкаским кругом кредом*, у Театру нација у Паризу. Писмо Немачкој академији уметности са упутствима за (што скромнију) сахрану.

1956.

Говор (у јануару) на Четвртом конгресу немачких писаца („Шта су државе без мудрости народа!“). Путовање у Милано (у фебруару) на премијеру *Опере за три гроша*. После оболења од вирусног грипа, на лечењу у болници Charité (почетком маја). Боравак у Букову, где чита материјал са XX конгреса КП ССР. Почетком јула *Отворено писмо Немачком бундестагу* („Пошто сам против рата, ја сам против увођења војне обавезе у оба дела Немачке, а како то може бити питање живота или смрти, предлажем референдум о томе у оба дела Немачке“). Преко лета у Букову. У Берлину на проби Берлинског ансамбла уочи гостовања позоришта у Лондону (10. августа). Смрт од инфаркта (14. августа). Сахрана (17. августа).

ХРОНОЛОГИЈА БРЕХТОВИХ ДРАМСКИХ ДЕЛА¹

1919. *Баал, Добоши у ноћи*
1923: *У цунгли градова*
1924. *Живот Едварда II енглеског*
1926. *Човек је човек*
1928. *Опера за три гроша*
1929. *Успон и пад града Махагонија, Прекоокеански лет, Баденски поучни комад о сагласности*
1930. *Онај што каже „да“ и Онај што каже „не“, Предузета мера, Света Јована Клаоничка, Изузетак и правило*
1932. *Мати*
1933. *Буђоглави и шиљоглави*
1934. *Хорацији и Курјацији*
1937. *Пушке Терезе Карап*
1938. *Ужас и беда Трећег Рајха*
1939. *Галилејев живот, Мајка Храброст и њена деца, Лукулово суђење*
1940. *Добри створ из Сечуана, Газда Пунтила и његов слуга Мати*
1941. *Задрживи успон Артура Уија*
1943. *Визије Симоне Машар*
1944. *Швејк у другом светском рату*
1945. *Кавкаски круг кредитом*
1949. *Дани Комуне*
1954. *Турандот*

¹ Из овог пописа испуштена су мања, мање значајна и недовршена дела. *Живот Едварда II енглеског* и *Визије Симоне Машар*, Брехт је написао заједно са Лионом Фојхтвангером. На готово свим драмама, Брехт је ангажовао једног или више сарадника; најчешће су то били: Елизабета Хауптман, Маргарета Штефкин, Рут Берлау, Емил Бури, Златан Дудов и, од композитора, Курт Вајл, Паул Хинденбит, Ханс Ајслер и Паул Десау.

1. *Пушкие господје Карап.* Културно-просветно одјељење Земаљског одбора Јединствених синдиката, Загреб, 1946.
2. *Календарске приче.* Превео Бошко Петровић. Матица српска, Нови Сад, 1958.
3. *Пјесме.* Избор и пријевод: Ина Јун Брода. Lykos, Загреб, 1961.
4. *Мајка Храброст и њена деца.* Превели: Татјана Шенк и Јован Ђирилов. Рад, Београд, 1964.
5. *Опера за три гроша.* Превео: Марко Фотез. Зора, Загреб, 1964.
6. *О сиротом Б. Б.* Избор и превод: Иван Ивањи. Багдала, Крушевачац, 1965.
7. *Дијалектика у театру.* Избор и превод: Дарко Сувин. Нолит, Београд, 1966.
8. *Увод у Брехта* (Песме, Живот Галилејев, Онај који говори „да“ и Онај који говори „не“, Приче о г. Којнеру, Мали органон за театр). Приредио: Дарко Сувин, превели: Д. Сувин, С. Голдштајн и др В. Жмегач. Школска књига, Загреб, 1970.
9. *Свакодневно позориште.* Превели: Петар Вујичић, Божидар Зец, Ина Јун Брода. Веселин Маслеша, Сарајево, 1977.
10. *Изабране песме.* Превод: Слободан Глумац. Нолит, Београд, 1979.

¹ Пописом су обухваћена само дела објављена у засебним књигама.

САДРЖАЈ

Предговор (Слободан Глумац).....	7
Мајка храброст и њена деца.....	27
Хронологија Брехтовог живота и рада.....	103
Хронологија Брехтових драмских дела	111
Брехт на српскохрватском	113